

ІНФАРМАЦЫЙНАЯ БЯСПЕКА БЕЛАРУСІ: ПРАБЛЕМЫ І ШЛЯХІ ПАЛЯПШЭННЯ

Аўтары:

Вераніка Лапуцька
Аляксандр Папко

Навуковыя рэдактары:

Вольга Дамарад
Андрэй Елісееў

Змест

Фактары ўразлівасці Беларусі ў медыясферы	3
Уразлівыя групы насельніцтва	4
Асаблівасці медыяпрасторы Беларусі	6
Правое рэгуляванне ў галіне інфармацыйнай бяспекі	14
Дзяржаўныя органы, адказныя за інфармацыйную бяспеку	17
Ініцыятывы па выкрыцці дэзынфармацыі	19
Ініцыятывы па развіцці медыяпісменнасці	20
Заклучэнне	22
Рэкамендацыі	24

Гэтае даследванне падтрыманае Каралеўствам Нідэрландаў.

Яно з'яўляецца часткай міжнароднага даследчага праекта *Assessing Vulnerability and Resilience to Russian Disinformation Warfare: Practical Overview and Qualitative Evaluation of Critical Infrastructure*, які EAST Center рэалізуе ў партнёрстве з арганізацыяй "Українская Призма" (Кіеў, Украіна).

Пераклад на беларускую мову: Вераніка Лапуцька.

Kingdom of the Netherlands

Аўтарства раздзелаў "Фактары ўразлівасці Беларусі ў медыясферы", "Уразлівыя групы насельніцтва", "Асаблівасці медыяпрасторы Беларусі" належыць Аляксандру Папко, а раздзелаў "Правое рэгуляванне ў галіне інфармацыйнай бяспекі", "Дзяржаўныя органы, адказныя за інфармацыйную бяспеку", "Ініцыятывы па выкрыцці дэзынфармацыі", "Ініцыятывы па развіцці медыяпісьменнасці" – Вераніке Лапуцьке. Заключэнне і рэкамендацыі грунтоўца на краінавым аналізе і 17 глыбінных інтэрв'ю з экспертамі, праведзеных Аляксандрам Папком (14) і Веранікай Лапуцькай (3).

1. Kazakevich, A. (2017). *Nations in Transit 2017. Belarus Country Profile*. Доступ: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/belarus>

2. Национальный статистический комитет Республики Беларусь (2017). *Распределение экспорта товаров по странам – основным торговым партнерам в 2016 году*. Доступ: <http://tiny.cc/belstat2017>

3. По официальным данным, белорусский язык использует 23% населения страны. (21 лютага 2012). [БелаПАН]. Доступ: http://naviny.by/rubrics/society/2012/02/21/ic_news_116_387459

4. Марціновіч, Я. (2017, Мау 31). Моўная катастрофа: за 10 гадоў колькасць беларускамоўных школьнікаў скарацілася ўдвая [Наша Ніва]. Доступ: <https://nn.by/?c=ar&i=191559>

ФАКТАРЫ ЎРАЗЛІВАСЦІ БЕЛАРУСІ Ў МЕДЫЯСФЕРЫ

Беларусь атрымала незалежнасць у 1991 годзе ў выніку распаду Савецкага Саюзу. Справаздача Nations in Transit 2017 акрэслівае палітычны рэжым у Беларусі як кансалідаваны аўтарытарызм.¹ Прэзідэнт краіны Аляксандр Лукашэнка кіруе з 1994 года. Беларусь істотна залежыць ад Расіі ў эканамічнай, палітычнай, вайскавай, культурнай і ідэалагічнай сферах. Разам з тым, добра арганізаваная бюракратыя, адносна нізкі ўзровень карупцыі і высокая цэнтралізацыя зрабілі беларускія ўлады здольнымі да прыстасавання да зменлівага эканамічнага і геапалітычнага асяроддзя.

У 1996 – 2000 гг. беларускія ўлады праводзілі палітыку інтэнсіўнай палітычнай, вайскавай і эканамічнай інтэграцыі з Расіяй. Дэклараванай мэтай гэтага курсу было стварэнне саюзнай дзяржавы. Працэс інтэграцыі быў замарожаны ў пачатку 2000-х гадоў, аднак дзве краіны захавалі цесныя сувязі. Згодна з дадзенымі Беларускага статыстычнага камітэту², доля Расіі ў імпарце і экспарце краіны складае адпаведна 46.5% і 55.4%. Беларусь з'яўляецца часткай Еўразійскага эканамічнага саюзу разам з Расіяй, Казахстанам, Арменіяй і Кыргызстанам, а таксама ўваходзіць у Арганізацыю Дамовы аб калектывнай бяспецы, у якой галоўную ролю адыгрывае Расія.

Руская мова фактычна дамінуе ў краіне, у выніку палітыкі русіфікацыі, якая праводзілася ў савецкі перыяд і была працягнутая беларускімі ўладамі пасля рэферэндуму 1995 года. Рэферэндум гарантаваў рускай мове статус дзяржаўнай на роўні з беларускай. На практыцы руская мова пачала дамінаваць ва ўсіх сферах грамадскага жыцця. Падчас перапісу 2009 года больш за 70% беларусаў задэкларавала рускую мову ў якасці мовы зносінаў дома. У рэальнасці гэтыя лічбы могуць быць яшчэ большымі.³ У 2016/2017 навучальным годзе 86,6% вучняў сярэдніх школ вучылася на рускай мове. Іх доля значна вырасла нават у параўнанні з 2010/2011 годам, калі гэты паказнік складаў 80.9%.⁴ Згодна з дадзенымі даследаванняў SATIO 2015 года, больш за 57% беларусаў хацела б атрымліваць інфармацыю выключна на рускай мове. Доля беларусаў, якія хацелі б атрымліваць інфармацыю толькі па-беларуску складае ўсяго 4%. Працэнт людзей, якія аддаюць перавагу рускай мове, значна вышэй сярод людзей ва ўзросце 18 – 45 гадоў.⁵

Такім чынам, моўны фактар перадвызначае высокую папулярнасць расійскіх СМІ ў Беларусі. Культурны ўплыў Расіі ўзмацняецца рэлігійнымі фактарам. Больш за дзве траціны беларусаў дэкларуюць сваю прыналежнасць да праваслаўнай царквы Маскоўскага патрыярхата.⁶ Каля 60% беларусаў пагаджаюцца з ідэяй існавання "трыадзінага рускага народа",

5 *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ.* (2015). Минск: САТІО. Ст. 104.

6. Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe. (5 кастрычніка 2017). [Pew Research Center]. Доступ: <http://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>

7. Drakokhrust, Y. (n.d.). *Paradoxes of the "Russian World" in Belarus* [Independent Institute of Socio-Economic and Political Studies]. Доступ: <http://www.iiseps.org/?p=846&lang=en>

8. *Опрос: 65% белорусов за союз с Россией, 19% — за вступление в Евросоюз.* (21 лютага 2017). [TUT.by]. Доступ: <https://news.tut.by/economics/532361.html>

9. У рамках даследвання было праведзена 17 глыбінных інтэрв'ю з экспертамі ў медыйнай сферы на працягу жніўня – лістапада 2017 г. Сярод рэспандэнтаў – 12 журналістаў нацыянальных СМІ (у тым ліку 4 рэдактары і намеснікі рэдактараў), два кіраўнікі НДА і прафесійных аб'яднанняў, спецыялізаваных у медыя-тэматыцы, два медыя-кансультанты і дырэктар цэнтра сацыялагічных даследаванняў.

якая стагоддзямі прапагандавалася праваслаўнай царквой і расійскімі ўладамі. Згодна з гэтай канцэпцыяй, беларусы і ўкраінцы не з'яўляюцца самастойным народам, а разам з рускімі ствараюць агульнарускую нацыю.⁷

У дадатак, ідэалогія палітычнага рэжыму Аляксандра Лукашэнкі доўгі час базавалася на савецкай спадчыне, ідэе “славянскага братэрства” і неабходнасці супрацьстаяць заходнім дэмакратыям. Нядаўнія нацыянальныя апытанні паказваюць, што 65% беларусаў аддаюць перавагу інтэграцыі з Расіяй, а не далучэнню да ЕС, якое падтрымліваюць 19% насельніцтва. Пад інтэграцыяй з Расіяй беларускія грамадзяне ў асноўным разумеюць добразычлівыя палітычныя адносіны, адсутнасць мяжы і мытнага кантролю паміж двюма незалежнымі краінамі. Вельмі невялікая колькасць беларусаў (1.7%) падтрымлівае ўваход Беларусі ў склад Расіі са стратай незалежнасці сваёй краіны.⁸

Эканамічны крызіс у Беларусі і агрэсіўная палітыка Расіі ў адносінах да Грузіі і Украіны прымуслі беларускі ўрад стаць больш адкрытымі для Захаду. Занепакоеныя ростам рускага нацыяналізму, беларускія ўлады пачалі праводзіць асцярожную і вельмі абмежаваную палітыку папулярызацыі беларускай культуры і ўмацавання беларускай нацыянальнай свядомасці. Аднак моўная сітуа-

цыя, якая склалася сёння, разам з культурнай, гістарычнай і рэлігійнай блізкасцю да Расіі дае магчымасць расійскім СМІ у вельмі значнай ступені уплываць на беларускае насельніцтва, робячы Беларусь вельмі ўразлівай да крамлёўскай прапаганды.

УРАЗЛІВЫЯ ГРУПЫ НАСЕЛЬНІЦТВА

Эканамічная, моўная і культурная палітыка беларускіх уладаў па працягу апошніх дваццаці гадоў зрабіла ўсё беларускае грамадства вельмі ўразлівым да інфармацыйных матэрыялаў, якія распаўсюджваюць пракрамлёўскія СМІ. На думку апытаных экспертаў,⁹ дамінаванне ў Беларусі расійскай масавай культуры ёсць галоўнай прычынай уразлівасці беларускага грамадства да наратываў пракрамлёўскіх медыяў. Вось як намеснік рэдактара газеты “Наша Ніва” Зміцер Панкавец тлумачыць, што дамінацыя расійскай культуры ў Беларусі робіць беларусаў вельмі падатлівымі на інфармацыйны ўплыў Крамля:

“У Беларусі фільмы не перакладаюцца на беларускую мову; няма сусветна вядомых часопісаў на беларускай мове, такіх, як Cosmopolitan альбо Forbes. І няважна, былі б яны на рускай ці на беларускай мове – такіх мяцовых версій проста не існуе. Фільмы, якія мы глядзім, дублююцца ў Расіі, кнігі, якія мы чытаем, друкуюцца тамсама. Толькі невялікая іх частка перакладаецца тут. Няма бела-

Наратывы падкантрольных Крамлю СМІ, мацней за ўсё ўплываюць на людзей, якія а) культурна схільныя да іх ўспрымання, б) актыўна спажываюць расійскія медыяпрадукты, с) не вераць у тое, што іх эканамічная сітуацыя можа палепшыцца іх асабістымі намаганнямі, і звязваюць надзеі на пазітыўныя перамены з Расіяй.

10. Зміцер Панкавец, намеснік рэдактара газеты “Наша Ніва”. Інтэрв’ю, 26 жніўня 2017 г.

11. Коровенкова, Т. (27 траўня 2017). *Белорусы предпочитают любить Россию на расстоянии* [БелаПАН]. Доступ: goo.gl/G346Cf

Melyantsou, D. (13 траўня 2015). *REFORUM: geopolitics and reforms: who do reformers have to rely on?* [Belarusian Institute for Strategic Studies]. Доступ: <http://belinstitute.eu/en/node/2530>

Belarus and the World: Geopolitical Choice and Security in the Light of Economy and Culture. (6 кастрычніка 2010). [Belarusian Institute for Strategic Studies]. Доступ: <http://belinstitute.eu/en/node/835>

12. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ.* *Op. cit.*, Ст. 35.

*рускай версіі тэлеканалаў BBC альбо EuroSport. Нам не хапае цэлага пласту людзей, якія б рабілі культурныя прадукты”.*¹⁰

У Беларусі не праводзілася спецыяльных даследаванняў, якія ацэньвалі б ўспрымальнасць тых ці іншых груп грамадства да інфармацыі, якая распаўсюджваецца пракрамлёўскімі СМІ. Тым не менш, вынікі сацыялагічных апытанняў і нашыя ўласныя назіранні як навукоўцаў дазваляюць вызначыць асноўныя сацыяльна-эканамічныя, прафесійныя і культурныя групы, на якія пракрамлёўскія СМІ аказваюць найбольшы ўплыў.

Разнастайныя апытанні, якія праводзіліся ў апошнія дзесяцігоддзі, паказваюць, што ідэя інтэграцыі з Расіяй мае найбольшую падтрымку сярод людзей, якім цяжка адаптавацца да рынкавай эканомікі, якія баяцца рынковых рэформ і, як вынік, хацелі б захаваць існуючую ў Беларусі мадэль, якая базуецца на моцных сувязях з Расіяй. Да гэтай групы адносяцца людзі, старэйшыя за 40 гадоў, з адносна невялікім даходам, якія жывуць у невялікіх гарадах і сельскай мясцовасці.¹¹

Сацапытанні, якія вывучаюць густы беларусаў у сферы СМІ, часткова карэлююць з дадзенымі, прадстаўленымі вышэй. Расійскія тэлеканалы і вэб-старонкі карыстаюцца вялікай папулярнасцю сярод жыхароў невялікіх гарадоў (з насельніцтвам ад 10 000 да 50 000 людзей) і абласных цэнтраў.

Папулярнасць расійскіх СМІ большая на ўсходзе краіны, у рэгіёнах, якія мяжуюць з Расіяй – у Віцебскай, Гомельскай і Магілёўскай абласцях.¹² Гэта можа быць вынікам большых (у параўнанні з іншымі беларускімі рэгіёнамі) плыняў працоўнай міграцыі ў Расію, а таксама адносна моцных сямейных сувязяў жыхароў гэтай часткі Беларусі з насельніцтвам Расіі.

Падаецца слушным сцвярджаць, што наратывы падкантрольных Крамлю СМІ мацней за ўсё ўплываюць на людзей, якія **а) культурна схільныя да іх ўспрымання, б) актыўна спажываюць расійскія медыяпрадукты, с) не вераць у тое, што іх эканамічная сітуацыя можа палепшыцца іх асабістымі намаганнямі, і звязваюць надзеі на пазітыўныя перамены з Расіяй.**

Першай групай, асабліва ўразлівай да расійскай праўладнай прапаганды, з’яўляецца **армія і ўнутраныя войскі**. Паводле сваёй арганізацыі, ідэалогіі і культуры, беларускае войска застаецца пераймальнікам і працягам узброеных сілаў СССР. Афіцэры беларускай арміі маюць настальгію па Савецкаму Саюзу, паколькі там вайскоўцы былі больш прывіліяванай часткай грамадства. Ідэалогія арміі па-ранейшаму базуецца на ідэі, што рускія і беларусы – “адзін народ”.¹³ Вайсковыя афіцэры працягваюць успрымаць Запад у якасці агульнага ворага для абедзвюх краін.¹⁴ Вельмі часта яны маюць варожае стаўленне да беларускай мовы.

13. Канявец, З. (27 лютага 2017). *Беларускі рэзервіст: 12 урокаў войска* [Наша Ніва]. Доступ: <https://nn.by/?c=ar&i=144528>

14. Ларчанка, М. (5 красавіка 2014). *У нашай арміі не любяць Лукашэнку* [Charter97.org]. Доступ: <https://charter97.org/be/news/2014/5/4/97313/>

15. Гарбацэвіч, А. (16 траўня 2016). *Беларускіх школьнікаў адпраўлялі ў Расію ў трэнервацкія лагеры пад кіраўніцтвам неанацистаў* [Наша Ніва]. Доступ: <https://nn.by/?c=ar&i=170171>

16. «Прысутныя тут мужчыны возьмуць удзел у вайне за Святую Русь». *«Падпалкоўнік ГРУ» выступіў у мінскім праваслаўным манастыры*. (9 кастрычніка 2017). [Наша Ніва]. Доступ: <https://nn.by/?c=ar&i=197200>

17. Андрэй Вардамацкі. Дырэктар Беларускай аналітычнай майстэрні. Размова ў лістападзе 2017 г.

18. *Соцопрос: беларусы все меньше доверяют госСМИ*. (22 траўня 2017). [TUT.by]. Доступ: <https://news.tut.by/economics/544272.html>

Другая група, для якой расійская праўрадавая прапаганда з'яўляецца вельмі пераканаўчай, – **пенсіянеры**. Вялікая іх частка вельмі актыўна спажывае прадукцыю расійскіх тэлеканалаў, сумуе па савецкіх часах і знаходзяцца ў цяжкім матэрыяльным становішчы, што робіць іх залежнымі ад дзяржавы. Паводле словаў дырэктара Беларускай аналітычнай майстэрні прафесара Андрэя Вардамацкага, старэйшае пакаленне насельніцтва ў Беларусі мае унікальны набор каштоўнасцяў, якія выпрацаваліся ў часы СССР. Яны адгукуюцца на ідэі, што распаўсюджаюцца крамлёўскімі СМІ, не з-за маніпуляцый, якія ўжываюць расійскія медыі. Пенсіянеры шчыра падзяляюць гэтыя ідэі, інфармацыя, якую яны атрымліваюць з пракрамлёўскіх СМІ, адпавядае перакананням і страхам старэйшага пакалення.

Трэцяя, вельмі разнародная уразлівая група скаладаецца з **людзей, якія нядаўна згубілі стабільны прыбытак і працу** з-за эканамічнага крызісу. Гэтая група ўключае дробных прадпрыемстваў, працаўнікоў дзяржпрадпрыемстваў, што знаходзяцца на мяжы банкруцтва, а таксама людзей, якія былі звольненыя з прамысловасці і дзяржаўных органаў. Найбольш такіх людзей пражывае ў абласных і раённых цэнтрах. Некаторыя з іх не могуць знайсці працу і ўскладаюць надзею на паліпшэнне сваёй сітуацыі на Расію.

Паведамленні, што распаўсюджаюцца расейскімі СМІ, у значнай ступені папулярныя і сярод **актыўна практыкуючых праваслаўных вернікаў**. У апошнія гады неаднаразова з'яўляліся паведамленні аб праваслаўных прыходах, дзе расійскія нацыяналісты арганізавалі трэнерынгі па баявой падрыхтоўцы для беларускай моладзі¹⁵ альбо сустрэчы з прапагандыстамі.¹⁶

У дадатак да гэтых груп, прафесар Вардамацкі адзначае высокую ўразлівасць на ўздзеянне прапаганды сярод маладых беларусаў.¹⁷ Маладыя людзі больш падатлівыя на маніпуляцыі ў СМІ, паколькі дэманструюць горшыя, у параўнанні з людзьмі сярэдняга ўзросту, навыкі крытычнага мыслення. Адукацыя часта не аказвае істотнага ўплыву на светапогляд маладых людзей.

АСАБЛІВАСЦІ МЕДЫЯ-ПРАСТОРЫ БЕЛАРУСІ

Згодна з апытаннямі, праведзенымі Беларускай аналітычнай майстэрняй у красавіку 2017 г., асноўнай крыніцай інфармацыі для беларусаў з'яўляюцца беларускія дзяржаўныя тэлеканалы (71.3%). За імі – сваякі і сябры (62.1%) і расійскія каналы (43.8%). Сацыяльныя сеткі і блогі (42.4%) – яшчэ адна важная крыніца навінаў. Вэб-старонкі незалежных медыяў займаюць 6-е месца па папулярнасці (27.4%), адразу пасля дзяржаўных газет (28.6%).¹⁸

Сацыялагічныя даследаванні паказалі, што расійскія СМІ ма-

Расійскія тэлеканалы – асноўная крыніца інфармацыі для 43.8% беларусаў

юць высокі узровень даверу сярод беларусаў. У красавіку 2017 года 75% рэспандэнтаў цалкам альбо часткова давяралі расійскім СМІ, у той час як лічбы даверу беларускім незалежным і дзяржаўным СМІ дасягалі адпаведна 73% і 67%.¹⁹ Уплыў расійскіх медыяў у Беларусі падмацоўваецца адносна слабой нацыянальнай свядомасцю і крытычным становішчам беларускай мовы. Толькі 32 СМІ у Беларусі працуюць на беларускай мове, 837 СМІ выкарыстоўваюць толькі рускую мову, а 526 – публікуюць матэрыялы на рускай і беларускай мовах.²⁰

Самымі папулярнымі СМІ у Беларусі з’яўляюцца тэлевізійныя каналы і інтэрнэт. Доля іншых іфармацыйных рэсурсаў нашмат меншая. Тэлебачанне займае ў краіне галоўнае месца, хаця яго роля паступова змяншаецца, асабліва сярод маладых, больш адукаваных і заможных беларусаў. Згодна з апытаннямі, якія правяла кампанія SATIO у верасні 2015 года, тэлевізійная аўдыторыя ў Беларусі складае 84.7% дарослага насельніцтва. На другім месцы па папулярнасці – інтэрнэт з 63.8%. Аўдыторыя газет сягае 40.9% насельніцтва, а радыё – толькі 36.6%. Інтэрнэт-аўдыторыя ў Беларусі працягвае павялічвацца, у той час як традыцыйныя СМІ заўважна губляюць папулярнасць.²¹

Свабода слова ў Беларусі значна абмежаваная. У 2017 годзе ў Сусветным рэйтынгі свабоды прэсы (World Press Freedom Index) Беларусь займала 153

пазіцыю сярод 180 дзяржаў. Згодна з дадзенымі Міністэрства інфармацыі, каля 1600 перыядычных выданняў былі зарэгістраваныя ў Беларусі ў 2016 г., і толькі 437 з іх належаць дзяржаве. Тым не менш, як паведамляе Беларуская асацыяцыя журналістаў, толькі 30 незалежных часопісаў і газет у Беларусі пішуць на сацыяльныя і палітычныя тэмы. Усе астатнія з’яўляюцца выключна камерцыйнымі праектамі, якія друкуюць рэкламу, красворды, артыкулы пра моду і свецкае жыццё.²²

Становішча тэле- і радыёсегменту яшчэ больш цяжкае. 190 з 273 радыёстанцый і тэлеканалаў належаць дзяржаве. Функцыю незалежных радыё- і тэлевізійных выконваюць замежныя медыя, якія асвятляюць сітуацыю ў Беларусі. Гэта Радыё “Свабода” (RFE/RL) з сядзібай у Празе, а таксама зарэгістраваныя ў Польшчы Радыё “Рацыя”, Еўрапейскае радыё для Беларусі і тэлеканал “Белсат”.

Інтэрнэт застаецца адзінай пляцоўкай, дзе беларускія незалежныя СМІ (напрыклад, парталы *Tut.by*, *Onliner.by*, *Charter97.org*) займаюць галоўныя пазіцыі. Беларускія ўлады, аднак, распрацавалі шэраг прававых і тэхнічных інструментаў, якія дазваляюць ім блакаваць крытычна настаўленыя да ўладаў СМІ, у тым ліку і інтэрнэт-парталы (гл. падрабязнасці ніжэй у раздзеле “Правое рэгуляванне ў вобласці інфармацыйнай бяспекі”).

19. Тамсама.

20. Масмедыя ў Беларусі № 3(49). СМІ ў перыяд выбараў у Палату прадстаўнікоў. (ліпень – верасень 2016 г.). (11 верасня 2016). [Беларуская асацыяцыя журналістаў]. Доступ: <http://tiny.cc/bazh2016>

21. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ*. *Op.cit.*, ст. 9.

22. Масс-медиа в Беларуси №2(48). СМІ в преддверии выборов – 2016. (апрель – июнь 2016 г.). (8 верасня 2016). [Беларуская асацыяцыя журналістаў]. Доступ: http://tiny.cc/bazh2016_2

Беларускія эксперты адкрыта заяўляюць, што светапогляд шэраговага беларуса фармуецца Масквой, а не Мінскам

Як растлумачылі эксперты ў інтэрв'ю, праведзеных у рамках даследвання, логіка функцыянавання дзяржаўных і незалежных СМІ ў Беларусі вельмі адрозніваецца. Дзяржаўныя СМІ не дапускаюць плюралізму думак і падпарадкоўваюцца строгай іерархіі. Журналісты распаўсюджваюць паведамленні, створаныя ўладамі, і прадстаўляюць афіцыйны пункт гледжання. Публікацыі на палітычныя і эканамічныя тэмы патрабуюць дазволу рэдактара. Іерархія ды залежнасць ад афіцыйных крыніц зніжаюць здольнасць дзяржаўных СМІ хутка рэагаваць на падзеі. Адзін з супрацоўнікаў дзяржаўных СМІ такім чынам апісвае асаблівасці працы:

*“Калі штосці здараецца, мы не пытаемся ў сведак, наколькі розныя сведкі могуць выказаць розныя думкі. Яны эмацыйныя і не аб'ектыўныя. Мы чакаем пацвярджэння з афіцыйных крыніцаў. Канешне, мы б хацелі атрымліваць такое пацвярджэнне хутчэй, чым мы яго атрымліваем цяпер”*²³

Незалежныя СМІ маюць большую аўтаномію ў інфармацыйнай палітыцы. Іх навінавыя стужкі не такія селектыўныя і значна больш прывязаныя да актуальных падзей. Яны прадастаўляюць голас і платформу для выказвання розным сацыяльным групам у адрозненні да дзяржаўных СМІ. Тым не менш, вельмі часта яны пакутуюць ад ціску з боку ўладаў і сутыкаюцца з цяжкасцямі ў доступе да афіцыйнай інфармацыі:

*“За апошнія гады сітуацыя значна палепшылася, але ўсё ж многія ўстановы дагэтуль успрымаюць свае прэс-службы як сродак абароны дзяржавы ад журналістаў. У некаторых выпадках яны рэагуюць на просьбу аб прадастаўленні інфармацыі праз некалькі дзён ці тыдняў. Для беларускага журналіста значна прасцей атрымаць інфармацыю ад замежнай дзяржструктуры, чым ад сваіх чыноўнікаў”*²⁴

Як адзначалася вышэй, у Беларусі не існуе незалежнага інфармацыйнага тэлеканалу альбо радыё, якія б вяшчалі з тэрыторыі краіны. Беларускія дзяржаўныя тэле- і радыёканалы перадаюць у большасці навіны і забаўляльны кантэнт, якія ствараецца ў Расіі.²⁵ У 2016 годзе намеснік старшыні Адміністрацыі прэзідэнта Ігар Бузоўскі прызнаў, што доля такога кантэнту дасягае 65%.²⁶ Дзяржаўныя каналы не толькі паказваюць расійскія фільмы, серыялы і забаўляльныя перадачы. Яны перадаюць у прайм-тайм навіны і палітычныя токшоу, створаныя расійскімі СМІ, кантраляванымі Крамлём.

Беларускія эксперты, з якімі мы размаўлялі, адкрыта заяўляюць, што светапогляд шэраговага беларуса фармуецца Масквой, а не Мінскам:

“Меркаванні беларусаў аб самых важных тэмах міжнароднай палітыкі, геапалітыкі, канфліктах у рэгіёне і нават самыя важныя праблемы беларускай нацыянальнай свядомасці

23. Ананімны рэспандэнт які працуе на дзяржаўныя СМІ. Інтэрв'ю, жнівень 2017.

24. Антон Трафімовіч, журналіст Радыё “Свабода” (RFE/RL). Інтэрв'ю, кастрычнік 2017.

25. IREX. (2017). *Media Sustainability Index. The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia*. Washington, ст.164. Доступ: <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2017-full.pdf>

26. *65% контента в белорусских СМИ — российский*. (16 траўня 2016). [Marketing.by] Доступ: <http://marketing.by/novosti-rynka/65-kontenta-v-beloruskikh-smi-rossiyskiy/>

фармуюцца расійскім тэлебачаннем. Апытанні паказваюць, што 60%-65% беларусаў глядзяць на свет праз прызму расійскіх тэлеканалаў. Я думаю, нават Аляксандр Лукашэнка непакоіцца гэтым, бо ён разумее, што не кантралюе інфармацыйнай паітыкі на сваёй уласнай тэрыторыі”²⁷

Большыня нашых экспертаў-суразмоўцаў зазначылі, што беларускае кіраўніцтва ўсведамляе сур’ёзнасць інфармацыйнай пагрозы ад Расіі. Тым не менш, беларускія ўлады стрымліваюцца перад адкрытай цэнзурай расійскіх СМІ. Яны манітаруюць і выдаляюць інфармацыю, якая непасрэдна крытыкуе беларускія ўлады. У той жа час, расійскі СМІ дазваляюць распаўсюджаць іх культурныя прадукты і прадстаўляць крамлёўскае гледжанне на міжнародныя падзеі.

У структурах як праўладнага Беларускага саюза журналістаў, так і незалежнай Беларускай асацыяцыі жур-

налістаў, якая з’яўляецца асацыяваным сябрам Еўрапейскай федэрацыі журналістаў, існуюць Камісіі па этыцы. Яны былі створаныя для барацьбы з маніпуляцыямі і захавання журналістамі прафесійных стандартаў. Аднак, паводле апытаных экспертаў, журналісты не ставяцца з павагай да рашэнняў абедзвюх камісій, таму тыя не адыгрываюць значнай рэгулярнай ролі.

Тое ж самае можна сказаць пра Грамадскі каардынацыйны савет ў сферы масавай інфармацыі (Савет), створаны ў 2008 г. пастановай Савета Міністраў.²⁸ Савет павінен быў сустракацца раз у квартал, каб каардынаваць дзейнасць дзяржаўных устаноў, НДА і іншых арганізацый, якія займаюцца СМІ. На практыцы, аднак, ён сабраўся ўсяго некалькі разоў і існуе толькі на паперы.

Самыя папулярныя тэлеканалы сярод беларусаў, на падставе апытання SATIO,²⁹ прадстаўленыя ніжэй.³⁰

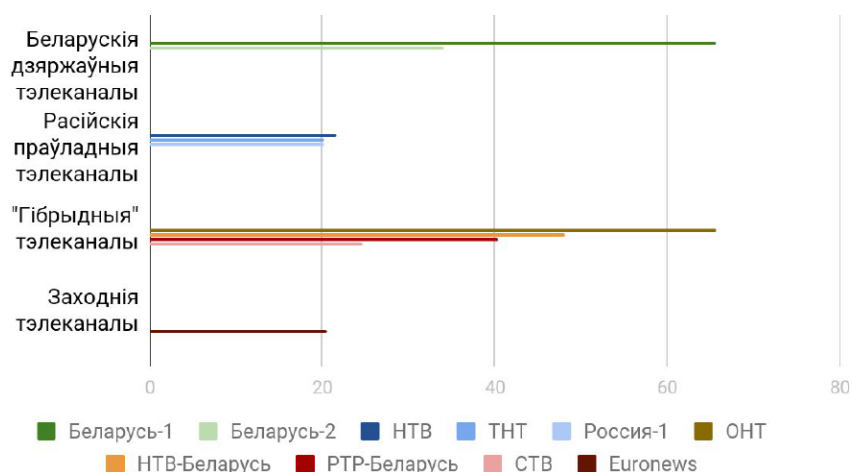
27. Валер Карбалевіч, палітычны аглядальнік Радыё “Свабода” (RFE/RL). Інтэрв’ю, жнівень 2017.

28. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 29.10.2008 №1625 “О создании общественного координационного совета в сфере массовой информации.” (2014). [NewsBY.org]. Доступ: <http://pravo.newsby.org/belarus/postanovsm4/sov488.htm>

29. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ.* Ор.сіт, ст. 28.

30. Тут і далей аўдыторыя СМІ разлічаная як доля рэспандэнтаў, якія заявілі, што выкарыстоўвалі тую ці іншую крыніцу інфармацыі на працягу 30 дзён, што папярэднічалі апытанню.

Дзесяць найбольш папулярных тэлеканалаў, верасень 2015

31. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ.* *Op.cit.*, ст. 35.

32. Литвинович, В. М., Аржаник, В. В., Ермак, В. И. и др. (2014). *Медиа-сфера Беларуси: Социологический аспект.* Минск: Информационно-аналитический центр при Администрации Президента Республики Беларусь. Доступ: <http://iac.gov.by/sbornik/MediasferaBelarusi.pdf>, ст. 39.

33. Анализ рынка IT в Беларуси. (5 сакавіка 2017). [Агентство интернет-маркетинга «Кропас»]. Доступ: <http://cropas.by/content-marketing/analiz-rynka-it-v-belarusi/>

34. Тамсама.

35. *TV vs Интернет: Агентство Optimum BY исследовало частоту просмотра телевизора и интернет-активности среди белорусов.* (16 лютага 2017). [Marketing.by]. Доступ: <http://marketing.by/analitika/tv-vs-internet-agentstvo-optimum-by-issledovalo-chastotu-prosmotra-televizora-i-internet-aktivnosti/>

36. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ.* *Op.cit.*, ст. 48.

Так званыя “гібрыдныя” каналы – важны беларускі медыя-феномен. Гэтыя каналы зарэгістраваны ў якасці беларускіх юрыдычных асоб і спалучаюць у сабе расійскія перадачы з праграмамі, створанымі ў Беларусі. “Гібрыдныя” каналы з’явіліся ў краіне на пачатку 2000-х гадоў. Адна з мэтаў, якую пераследвалі беларускія ўлады пры іх стварэнні – прэмадэрацыя расійскага кантэнту і выдаленне інфармацыі, які крытыкуе беларускае кіраўніцтва. Правяраюцца толькі паведамленні, якія тычацца Беларусі. Усе забяўляльныя праграмы, інфармацыя аб міжнародных альбо расійскіх унутраных падзеях не абмяжоўваецца. Некаторыя з апытаных намі экспертаў адзначылі, што большая частка беларускага насельніцтва не адрознівае арыгінальных расійскіх тэлеканалаў ад тэлеканалаў «гібрыдных», на кантэнт якіх уплываюць беларускія ўлады.

У агульнадаступным у Беларусі пакеце каналаў чатыры (АНТ, “НТВ – Беларусь”, “РТР – Беларусь” і СТБ) трансляюць навіны і палітычныя праграмы, створаныя ў Расіі. Самі расійскія каналы перадаюцца кабельнымі сеткамі і даступныя праз спадарожнікавае тэлебачанне. Іх агульная аўдыторыя – 43% насельніцтва.³¹ Важна адзначыць, што каля 90% тэлеканалаў у пакетах, якія прапаноўваюцца ў Беларусі, складаюць расійскія каналы. Прыкладамі рэдкіх выключэнняў з’яўляюцца расійскія версіі Euronews, Viasat Nature

and Viasat History, ізраільскі канал па-руску RTVI. Літоўскія, польскія ці ўкраінскія каналы адсутнічаюць у беларускіх кабельных сетках.

Пачынаючы з 2014 года беларускія ўлады актыўней намагаюцца зменшыць колькасць палітызаванага кантэнту “гібрыдных” каналаў. Напрыклад, яны перасунулі шоу, вядомыя сваёй прапагандыстскай рыторыкай (шоу расійскага журналіста Уладзіміра Салаўёва на канале “РТР-Беларусь” і праграму “Время покажет” на АНТ) з прайм-тайма на позні вечар. Тым не менш, расійскі кантэнт відавочна дамінуе ў беларускіх СМІ. Асноўная частка найбольш папулярных перадач у Беларусі – расійскія.³²

Згодна з дадзенымі gemiusAudience, у студзені 2017 года колькасць інтэрнэт-карыстальнікаў ва ўзросце старэй за 15 гадоў дасягнула 5 мільёнаў чалавек.³³ Ахоп інтэрнэту становіць 70% насельніцтва. Колькасць інтэрнэт-карыстальнікаў у Беларусі большая, чым у Венгрыі, Украіне, Славакіі, Румыніі, Сербіі, Харватыі і Латвіі.³⁴ Ва ўзроставай групе ад 15 да 39 гадоў колькасць інтэрнэт-карыстальнікаў ўжо перавышае колькасць тэлегледачоў.³⁵

Колькасць беларусаў, якія карыстаюцца інтэрнэтам як мінімум раз на дзень дасягнула 91%.³⁶ Інтэрнэт-аўдыторыя застаецца маладой (хаця распаўсюджанасць інтэрнэту сярод старэйшага пакалення расце) і вельмі дэпалітазаванай.

Палітычнымі навінамі цікавляцца 46% інтэрнэт-карыстальнікаў. Істотным фактам з'яўляецца тое, што інфармацыя палітычнага характару больш папулярная сярод старэйшага пакалення, асабліва сярод асоб, старэйшых за 60 год.³⁷

Згодна з апытаннем, праведзеным SATIO, самым папулярным навінавым парталам з'яўляецца прыватны *tut.by*. 39% рэспандэнтаў адзначылі, што яны выкарыстоўваюць яго як асноўную крыніцу інфармацыі. Другім па папулярнасці ідзе прыватны *onliner.by* (21.9%), за ім – расійскія парталы *news.mail.ru* (18,5%) і *news.yandex.by* (14%).³⁸

Даследаванне SATIO значна недаацэньвае папулярнасць беларускага незалежнага партала *charter97.org*, чыя рэдакцыя пераехала за мяжу ў 2010 годзе ад пераследванняў беларускіх уладаў. Паводле дадзеных сацапытання, аўдыторыя гэтага партала складае ўсяго 2,2% насельніцтва, што супярэчыць інфармацыі з іншых крыніц. Згодна з дадзенымі SimilarWeb.com папулярнасць *charter97.org* перавышае папулярнасць расійскіх парталаў, узгаданых вышэй.³⁹ Такім чынам, *charter97.org* павінен быць узгаданы сярод 5 найбольш папулярных навінавых парталаў.

Хаця бальшыня беларусаў не ўзгадвае незалежныя айчыныя вэб-сайты (*tut.by*, *onliner.by*, *charter97.org*, *nn.by* і інш.) у якасці асноўных крыніц інфармацыі, іх агульная аўдыторыя

складае 50% насельніцтва Беларусі.⁴⁰

Прысутнасць расійскіх СМІ ў беларускай інтэрнэт-прасторы нашмат менш заўважальная, чым на тэлебачанні. У асноўным яны прадстаўленыя беларускімі версіямі парталаў *yandex.ru* і *mail.ru*, якія перадруюць навіны з беларускіх і расійскіх рэсурсаў. Сярод іншых папулярных у Беларусі расійскіх парталаў удзельнікі апытання SATIO назвалі *lenta.ru*.⁴¹ Ён асвятляе падзеі на Захадзе і ў расійскім “блізкім замежжы” з відавочна пракрамлёўскіх пазіцый.

Аўдыторыя *lenta.ru* меншая ў некалькі разоў за аўдыторыю парталаў TUT.by альбо Onliner.by, тым не менш яе нельга недаацэньваць. У кастрычніку 2017 года гэты вэб-сайт меў 7 мільёнаў праглядаў з Беларусі,⁴² што перавышае папулярнасць незалежнай газеты “Наша Ніва” (*nn.by*) і дзяржаўнага навінавага агенцтва БелТА (*belta.by*), якія ўваходзіць ў топ-10 папулярных беларускіх навінавых вэб-сайтаў.⁴³

Іншы расійскі сайт *sputnik.by*, запушчаны ў канцы 2014 г., актыўна прасоўваецца сайтамі *yandex.by* і *news.mail.ru*. Шмат у чым дзякуючы публікацыям матэрыялаў са Sputnik.by гэтымі парталамі, у кастрычніку 2017 года ён дасягнуў ўзроўню 1,5 млн наведванняў з Беларусі.⁴² Тым не менш, гэты рэсурс пакуль не ўваходзіць у дзесятку найбольш папулярных беларускіх навінавых сайтаў.⁴⁴

37. *Медиафера Беларусі: Социологический аспект*. *Op.cit*, ст. 77.

38. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ*. *Op.cit*, ст. 53.

39. SimilarWeb statistics. Доступ: <https://www.similarweb.com/website/charter97.org>

40. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ*. *Op.cit*, ст. 53.

41. *Тамсама*, ст. 58.

42. SimilarWeb statistics. Доступ: <https://www.similarweb.com/website/lenta.ru>

43. *Рэйтынг наведвальнасці беларускіх інфармацыйных сайтаў у кастрычніку*. (6 лістапада 2017). [Наша Ніва]. Доступ: <https://nn.by/?c=ar&i=200153>

44. SimilarWeb statistics. Доступ: <https://www.similarweb.com/website/sputnik.by#overview>

Некаторыя эксперты непокояцца ўсё большай папулярнасцю гэтага вэб-сайта. Адзін з рэспандэнтаў заявіў наступнае:

“У дадзены момант ‘Спутнік’ працуе як навінавае агенцтва. Беларускія ўлады запрашаюць яго журналістаў на афіцыйныя мерапрыемствы. У той жа час яны не запрашаюць, напрыклад, беларускае назалежнае агенцтва БелаПАН. Часамі ‘Спутнік’ з’яўляецца адзіным сродкам афіцыйнай інфармацыі! Яго журналісты асвятляюць большую колькасць афіцыйных мерапрыемстваў, чым БелТА [Беларускае тэлеграфнае агенцтва]. У мяне ёсць адчуванне, што некаторыя афіцыйныя асобы даюць ‘Спутніку’ больш эксклюзіўнай інфармацыі, чым сапраўдным беларускім СМІ.”⁴⁵

Нягледзячы на адносна невысокую папулярнасць расійскіх навінавых сайтаў, прысутнасць расійскага інфармацыйнага кантэнту ў беларускім сегменце інтэрнэту застаецца вельмі значнай з-за надзвычайнай папулярнасці расійскіх сацыяльных сетак. Каля 2,8 мільёнаў беларусаў (56% ад усіх інтэрнэт-юзераў) карыстаюцца сацсеткамі прынамсі раз на дзень.⁴⁶ Пад канец 2015 года самымі папулярнымі сацыяльнымі сеткамі ў Беларусі былі расійскія V Kontakte (vk.com) і Odnoklassniki (ok.ru) з 32,3% і 30,2% карыстальнікаў сярод дарослага насельніцтва, адпаведна. Аўдыторыя Facebook у Беларусі ўдвая меншая (14,9%).⁴⁷

Vkontakte – больш папулярная сацсетка сярод маладога мужчынскага насельніцтва (ва ўзросце 16-20 гадоў), якое жыве ў гарадах, у той час як “Однокласники” карыстаецца папулярнасцю сярод старэйшай аўдыторыі, асабліва сярод жанчын, якія пражываюць у невялікіх гарадах і сельскай мясцовасці.⁴⁸ Тым не менш, у апошнія гады папулярнасць “Однокласников” у Беларусі расце сярод маладзёжнай групы насельніцтва і людзей, якія жывуць у гарадах.⁴⁹

У Беларусі не праводзілася навуковага даследавання, якое б вывучала групы, што распаўсюджваюць пракрамлёўскія паведамленні ў сацыяльных сетках. Некаторыя з гэтых груп, напрыклад, “Словянский виртуальный клуб”, “За нравственность и социальную справедливость” і “Эту страну не победить” маюць ад 7 да 70 тысячаў падпісчыкаў з Беларусі. Як падлічылі беларускія блогеры, гэтыя групы больш папулярныя на ўсходзе краіны.⁵⁰

Нельга абысці ўвагай дзейнасць так званых “крамлёўскіх троляў” на дыскусійных пляцоўках. Галоўны мадэратар пляцоўкі форуму talksbu з матарыялыямі найбуйнейшага навінавага парталу tut.by нядаўна прызналася, што каардынаваныя групы палітычна заангажаваных каментатараў з Расіі пастаянна пішуць на форуме.⁵¹ Усё большая актыўнасць “крамлёўскіх троляў” у Беларусі таксама была азначана

45. Анонімны рэспандэнт. Рэдактар адной з беларускіх радаёстанцый. Інтэрв’ю, жнівень 2017.

46. *Анализ рынка IT в Беларуси.* (2017, March 5). [Агентство интернет-маркетинга «Кропас»]. Доступ: <http://cropas.by/content-marketing/analiz-rynka-it-v-belarusi/>

47. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ.* *Op.cit.*, ст. 60.

48. *Медиафера Беларуси: Социологический аспект.* *Op.cit.*, ст. 80.

49. *Чего ждать от «Одноклассников»? Особенности белорусской аудитории в цифрах и графиках.* (2017, September 3). [Marketing.by]. Доступ: <http://tiny.cc/marketing2017>

50. Доступ: <https://twitter.com/maksimstefanov1/status/906492788291895297>

51. Дракахруст, Ю. (15 лістапада 2017). *Як форумцы TUT.BY перавышвалі «ольгінскіх» троляў* [Радыё Свабода]. Доступ: <https://www.svaboda.org/a/28856122.html>

Галоўны мадэратар пляцоўкі форуму talks.by з матарыялымі найбуйнейшага навінавага парталу tut.by нядаўна прызналася, што на форуме пішуць групы палітычна заангажаваных каментатараў з Расіі

ная Freedom House у апошняй справаздачы Freedom of the Net.⁵² Такім чынам, магчымасцяў расійскага кіраўніцтва распаўсюджаць дэзінфармацыю сярод беларускіх карыстальнікаў сацыяльных медыяў нельга недаацэньваць.

Роля друкаваных СМІ ў беларускай інфармацыйнай прасторы працягвае змяншацца. Найбольшай папулярнасцю яны карыстаюцца сярод асоб, старэйшых за 45 гадоў з нізкім даходам і тых, хто пражывае ў сельскай мясцовасці.⁵³ Самымі папулярнымі ў Беларусі з'яўляюцца беларускія версіі рускіх газет – “Комсомольская правда в Беларуси” (аўдыторыя якой складае 15,1% насельніцтва) і “Аргументы и Факты” (10,2%)⁵⁴, а таксама беларускія дзяржаўныя газеты “СБ – Беларусь Сегодня” (14,9%), “Рэспубліка” (4,5%) і “Народная Газета” (2,7%).⁵⁵

Эксперты, з якімі мы рабілі інтэрв'ю, не лічаць, што беларускія версіі расійскіх перыядычных выданняў займаюцца прапагандай на карысць Крамля. На іх думку, рэдакцыі “Комсомольской правды в Беларуси” і “Аргументов и Фактов” карыстаюцца вялікай аўтаноміяй у стварэнні кантэнту. Напрыклад, “Комсомольская правда в Беларуси” часамі выкарыстоўвае матэрыялы ўкраінскай “Комсомольской правды”, калі асвятляе падзеі на Данбасе. “Аргументы и Факты” пазбягаюць друкавання найбольш прадудзятых артыкулаў з расійскай версіі газеты

і падтрымліваюць праекты, накіраваныя на папулярнасцю беларускай мовы.

Беларускія дзяржустановы (школы, бальніцы, аддзяленні міліцыі, воінскія часткі і інш.), а таксама іх супрацоўнікі абавязаныя падпісвацца на дзяржаўныя часопісы і газеты. У іх пералік уваходзяць як спецыялізаваныя выданні (напрыклад, “Медыцынская газета” для медработнікаў і “Настаўніцкая газета” для настаўнікаў), так і найбуйнейшыя сацыяльныя і палітычныя газеты. Відавочна, што пры такім прымусовым спосабе распаўсюджвання значныя тыражы дзяржаўных друкаваных СМІ не з'яўляюцца добрым паказнікам іх папулярнасці. Дадзеныя сацыялагічных апытанняў, на якіх заснаваны гэты аналіз, на думку аўтараў, значна больш дакладна адлюстроўваюць рэальны ўплыў друкаваных СМІ на беларускую аўдыторыю.

Радые з'яўляецца найменш папулярным відам традыцыйных СМІ. Яго слухаюць толькі каля 30% беларусаў. Аднак колькасць радыёслухачоў можа істотна адрознівацца ў залежнасці ад горада і рэгіёну. Спіс радыёстанцый, найбольш папулярных у маштабе краіны, узначальваюць дзяржаўныя “Радиус-FM” (10,3%) і Першы нацыянальны канал беларускага радыё (7,6%), за імі – прыватныя Радио Roks (10,7%), “Пилот-FM” (5,7%) і “Русское Радио” (5,3%). Толькі адна радыёстанцыя з узгаданых –

52. Freedom House. (2017). *Freedom on the Net. Belarus Country Profile*. Доступ: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2017/belarus>

53. *Белорусские средства массовой информации: количественный анализ*. (2015). *Op.cit.*, ст. 18.

54. *Тамсама*, ст. 68.

55. *Тамсама*, ст. 66.

56. Вядоўцу радыё Unistar звольнілі за навіны з незалежнага інфармагенцтва. (17 ліпеня 2015). [Еўра-радыё]. Доступ: <https://euroradio.fm/vyadoucu-radyyo-unistar-zvolnili-zanaviny-z-nezalezhnaga-infarmagenctva>

57. Концепция национальной безопасности Республики Беларусь, Указ Президента Республики Беларусь 9 ноября 2010 г. №575. Доступ: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=14961>

58. Civic Freedom Monitor: Belarus. (2017). [The International Center for Non-for-Profit Law]. Доступ: <http://www.icnl.org/research/monitor/belarus.html>

59. Агеев, О., Бастунец, А., Быковский, П. и др. (2016). *Модернизация медийного законодательства Республики Беларуси в сфере защиты национального информационного пространства*. Минск: BISS. Доступ: <http://tiny.cc/wxmpw>

60. OSCE / ODIHR. (2016). *Belarus, Parliamentary Elections, 11 September 2016: Final Report*. Доступ: <http://www.osce.org/odihr/elections/287486>

Першы нацыянальны канал беларускага радыё – асвятляе палітычныя, сацыяльныя і эканамічныя тэмы. Рэшта займаецца пераважна забаўляльнымі перадачамі. Варта адзначыць, што беларускія FM-радыёстанцыі павінны рэтрансляваць інфармацыю дзяржаўных навінавых агенцтваў і не могуць перадаваць інфармацыю, апублікаваную незалежнымі СМІ. Напрыклад, у 2015 годзе дыктар Радио Unistar быў звольнены за тое, што перадаваў навіны, узятыя з прыватнага навінавага агенцтва БелаПАН.⁵⁶

ПРАВОВАЕ РЭГУЛЯВАННЕ Ў ГАЛІНЕ ІНФАРМАЦЫЙНАЙ БЯСПЕКІ

Беларускі “Закон аб СМІ” не згадвае паняцця інфармацыйнай бяспекі. Галоўны прававы дакумент, прысвечаны вызначэнню і праблемам інфармацыйнай бяспекі, – Канцэпцыя нацыянальнай бяспекі Рэспублікі Беларусь (далей – Канцэпцыя), прынятая 9 лістапада 2010 года.⁵⁷ У Артыкуле 4 Раздзела 1 дакумента гаворыцца пра розныя тыпы бяспекі, у тым ліку інфармацыйнай, якая з’яўляецца “станам, калі збалансаваныя інтарэсы асобы, грамадства і дзяржавы знаходзяцца ў бяспецы ад знешніх і ўнутраных пагроз у інфармацыйнай сферы”. Артыкул 14 акрэслівае галоўныя нацыянальныя інтарэсы ў сферы інфармацыйнай бяспекі:

- рэалізацыя канстытуцыйных правоў грамадзян атрымліваецца, захоўваецца і распаўсюджваецца

поўную, дакладную і своєчасую інфармацыю;

- фарміраванне і паступовае развіццё інфармацыйнага грамадства;
- раўнапраўны ўдзел Рэспублікі Беларусь у сусветных інфармацыйных адносінах;
- трансфармацыя інфармацыйнай індустрыі ў эксперта-арыентаваны сектар эканомікі;
- эфектыўнае інфармацыйнае забеспячэнне дзяржаўнай палітыкі;
- забяспечванне надзейнасці і ўстойлівасці функцыянавання крытычна важных аб’ектаў інфарматызацыі.

Сярод галоўных пагроз нацыянальнай бяспекі Канцэпцыя ўзгадвае ў Арт. 27 “разбуральны ўплыў інфармацыі на асобу, грамадства і дзяржаўныя інстытуты, які наносіць урон нацыянальным інтарэсам”.

У дадатак, Арт. 34 і 42 пералічваюць, адпаведна, унутраныя і знешнія крыніцы пагроз інфармацыйнай бяспекі, у тым ліку:

- залежнасць Рэспублікі Беларусь ад імпарту інфармацыйных тэхналогій, сродкаў інфарматызацыі і абароны інфармацыі, іх непадкантрольнае ўжыванне ў сістэмах, збой альбо разбурэнне якіх можа наносіць урон нацыянальнай бяспекі (Арт. 34);
- неадпаведнасць якасці нацыянальнага кантэнту міжнароднаму ўзроўню (Арт. 34);

61. Тамсама.

62. Мініфармацыі заблакавала сайт «Спутник і погром» (25 студзеня 2017). [Беларуская асацыяцыя журналістаў]. Доступ: <https://baj.by/be/content/mininfarmacyi-zablakavala-sayt-sputnik-i-pogrom>

63. Закон Рэспублікі Беларусь “О средствах массовой информации,” 17 июля 2008 г. № 427-3. Доступ: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=H10800427>

64. Апошнія падобныя выпадкі мелі месца падчас сацыяльных пратэстаў увесну 2017 г., калі сайты “Charter’97” і “Белорусский партизан” былі заблакаваныя: Рэпрэсіі ў Беларусі: каля 200 затрыманых і арыштаваных за два тыдні. Заява FIDH і ПЦ “Вясна.” (17 сакавіка 2017). [Праваабарончы цэнтр “Вясна”]. Доступ: <http://spring96.org/be/news/86301>

65. Гл. *Заявление Министрства информации относительно блокировки сайтов: Информационные сайты приравнили к СМИ...* (7 снежня 2014). [TUT.by]. Доступ: <https://news.tut.by/society/428267.html>

66. *Паварот у канфлікце Лабадзенкі і ўладальніка АЗС: тэлеканал «Россия 24» увогуле нельга трансляваць у Беларусі.* (20 верасня 2016.). [Беларуская асацыяцыя журналістаў]. Доступ: goo.gl/AGd2hL

- неэфектыўнае інфармацыйнае забяспечванне дзяржаўнай палітыкі (Арт. 34);

- адкрытасць і ўразлівасць беларускай інфармацыйнай супольнасці на знешнія уплывы (Арт. 42);

- дамінаванне вядучых замежных дзяржаў у глабальнай інфармацыйнай прасторы, маніпаляцыя ключавых сегментаў інфармацыйных рынкаў замежнымі інфармацыйнымі структурамі (Арт. 42);

- інфармацыйная дзейнасць замежных дзяржаў, міжнародных і іншых арганізацый і асоб, якія наносзяць урон нацыянальным інтарэсам Рэспублікі Беларусь, мэтанакіраванае стварэнне інфармацыйнай нагоды па яе дыскрэдытацыі (Арт. 42);

- нарастанне інфармацыйнага супрацьстаяння паміж вядучымі замежнымі цэнтрамі сілы, падрыхтоўка і вядзенне замежнымі дзяржавамі барацьбы ў інфармацыйнай прасторы (Арт. 42);

- развіццё тэхналогій маніпулявання інфармацыяй (Арт. 42).

Ужо той факт, што механізмы рэгулявання інфармацыйнай бяспекі з’яўляюцца часткай Канцэпцыі, падкрэсліваюць яе значнасць ва унутранай і знешняй палітыцы беларускай дзяржавы. Іншыя асноўныя прававыя дакументы датычаць гарантый свабоды слова, акрэсліваюць парадак функцыянавання СМІ ў краіне.

Беларуская Канстытуцыя гарантуе свабоду слова і перакананняў, а таксама іх свабоднае выказванне ў Артыкуле 33. У дадатак, паводле Арт. 33 “ніхто не можа быць прымушаны да выказвання сваіх перакананняў альбо адмаўлення ад іх. Маніпаляцыя сродкаў масавай інфармацыі дзяржавай, грамадскімі аб’яднаннямі альбо асобнымі грамадзянамі, а таксама цензура з’яўляюцца непрымальнымі”.⁵⁸

Нягледзячы на гэта, беларускае заканадаўства адрозніваецца неадназначным падыходам як да рэалізацыі права на свабоду выказванняў, так і да пытання маніпаляцыі СМІ дзяржавай. Напрыклад, Арт. 6 “Закона аб СМІ” не акрэслівае рэальныя антыманіпальныя механізмы ў медыя-сферы.⁵⁹ Беларускі Крымінальны кодэкс утрымлівае палажэнні ад адказнасці за абразу, паклёп і дыскрэдытацыю.⁶⁰ З 2014 г. у дачыненні да электронных СМІ ў Беларусі ўжываюцца тыя ж патрабаванні і прававыя абмежаванні, як і ў дачыненні да традыцыйных СМІ, за выключэннем неабходнасці рэгістраваць медыярэсурсы ў Міністэрстве інфармацыі.

У дадатак, Міністэрства інфармацыі карыстаецца шырокімі паўнамоцтвамі па абмежаванні доступу да Інтэрнэт-рэсурсаў без рашэння суда.⁶¹ Напрыклад, у студзені 2017 года⁶² Мініфармацыі заблакавала доступ да расійскага партала “Спутник і Погром” на тэрыторыі Беларусі на падставе публікацый,

якія ўтрымлівалі экстрэмістскую рыторыку і распальвалі нацыянальную варожасць, што забаронена Арт. 38 “Закона аб СМІ”.⁶³

Варта адзначыць, што выпадкі блакавання вэб-сайтаў становяцца асабліва частымі ў перыяды, калі павялічваецца рызыка масавых дэманстрацый.⁶⁴ Пераважна блакуюцца сайты незалежных СМІ. Міністэрства інфармацыі можа таксама выносіць папярэджанні блогерам і пад пагрозай блакавання старонкі патрабаваць ад іх выдаліць вызначаную інфармацыю, уключаючы каментары, якія міністэрства лічыць заснаванымі на непраўдзівай інфармацыі.⁶⁵

Іншая важная практыка, якая выкарыстоўваецца ў сферы тэлебачання, палягае ў камбінаванні кантэнту расійскіх і беларускіх дзяржаўных тэлеканалаў (гэтым займаюцца так званыя “гібрыдныя” каналы, падрабязней пра іх – вышэй, у раздзеле “Асаблівасці медыяпрасторы Беларусі”). У рэчаіснасці гэта азначае выбарачную трансляцыю некаторых праграм у залежнасці ад меркаванняў палітычнай цензуры.

Прыкладам такой тактыкі з’яўляецца трансляцыя відэарэпартажу “Званок сябру”, створанага з мэтай дыскрэдытацыі абвінавачаных па так званай “Справе патрыётаў” (пераважна былых удзельнікаў патрыятычнай арганізацыі “Белы легіён”, якая спыніла сваё існаванне на пачатку

2000-х). Гэты рэпартаж быў паказаны ў прайм-тайм замест вельмі папулярнага расійскага гумарыстычнага шоу “КВЗ” (“Клуб вясёлых і знаходлівых”).

Нядаўняя спрэчка паміж беларускім журналістам Глебам Лабадзенкам і аўтазаправачнай станцыяй у Мінскай вобласці, дзе трансляваўся канал “Россия-24”,⁶⁶ выявіла цікавыя асаблівасці заканадаўчага рэгулявання трансляцыі тэлеканалаў у Беларусі. Міністэрства інфармацыі мае спецыяльны спіс з 204 замежных тэлеканалаў (стан на снежань 2017 г.),⁶⁷ якія могуць транслявацца ў грамадскіх месцах на тэрыторыі краіны. Больш за тое, кожная юрыдычная асоба, якая мае намер трансляваць гэтыя каналы, павінна быць занесеная ў спецыяльны рэестр Міністэрства інфармацыі.⁶⁸ З прычыны такіх абмежаванняў, кафэ, аўтазаправачныя станцыі ды падобныя ўстановы маюць права трансляваць толькі дзевяць абавязковых агульнадаступных каналаў, вызначаных пастановай Савета Міністраў, прынятай 13 мая 2015 г.⁶⁹ Таксама выявілася, што каналы “Россия-24” і REN-TV, вядомыя сваімі пракрамлёўскімі наратывамі, не ўваходзяць у спіс дазволена для трасляцыі ў Беларусі. Аднак іх можна глядзець дома, карыстаючыся спадарожнікавым тэлебачаннем.

На думку экспертаў з Беларускай асацыяцыі журналістаў, заканадаўства ў галіне СМІ дазваляе беларускім уладам абмяжоўваць распаўсюджванне

67. *Список иностранных средств массовой информации, получивших разрешение* (2017). [Министерство информации Республики Беларусь]. Доступ: <http://www.mininform.gov.by/ru/channels-ru/>

68. *Паварот у канфлікце Лабадзенкі і ўладальніка АЗС*. *Op.Cit.*

69. Перечень телепрограмм, входящих в обязательный общедоступный пакет телепрограмм, Постановление Совета Министров Республики Беларусь 13.05.2015 № 407. Доступ: http://www.pravo.by/upload/docs/op/C21500407_1431723600.pdf

70. Агеев, О., Бастунец, А., Быковский, П., Жук, А., Криволап, А., Сехович, О., Янчук, М. (2016), *Op.Cit.*, ст. 5.

71. Андрэй Бастунец, старшыня Беларускай асацыяцыі журналістаў. Інтэрв’ю, жнівень 2017 г.

любой непажаданай інфармацыі. У сваім даследаванні на гэтую тэму яны пералічваюць больш за дзесяць заканадаўчых інструментаў, з дапамогай якіх дзяржаўныя органы могуць ізаляваць нацыянальную інфармацыйную прастору. Сярод іх:

- патрабаванне рэгістрацыі як нацыянальных, так і замежных СМІ, а таксама неабходнасць атрымання ліцэнзіі ад Міністэрства інфармацыі;
- забарона замежным грамадзянам і юрыдычным асобам быць заснавальнікамі СМІ (заснаваць і фінансаваць мас-медыя можна толькі пры супрацоўніцтве з беларускімі арганізацыямі);
- забарона беларускім і замежным грамадзянам працаваць на замежныя СМІ без акрэдытацыі ад Міністэрства замежных спраў;
- магчымасць Міністэрства інфармацыі звярнуцца ў суд з патрабаваннем закрыць друкаванае СМІ пасля двух афіцыйных папярэджванняў.⁷⁰

У інтэрв'ю ў рамках гэтага даследавання старшыня Беларускай асацыяцыі журналістаў Андрэй Бастунец зазначае:

“Беларускае заканадаўства дазваляе прымусяць замаўчаць любое выданне і заглушыць любы інфармацыйны паток – як той, што ідзе з самой Беларусі, так і той, што ідзе з-за мяжы. Гэтыя нормы прымяняюцца вельмі выбарачна, толькі тады, калі ўрад хоча пакараць ворагаў. Ворагамі

зазвычай з’яўляюцца СМІ, якія падтрымліваюць еўрапейскія дэмакратычныя каштоўнасці. Мы не бачым нейкай значнай колькасці выпадкаў, калі б такія меры прымаліся ў адносінах да шырока акрэсленых пракрамлёўскіх СМІ”⁷¹

У апошнія 20 гадоў беларускія ўлады збольшага ўжывалі такія захады супраць беларускіх СМІ, якія крытыкуюць улады. Разам з тым, ужыванне такіх мер супраць замежных медыя-кампаній можа прывесці да значных палітычных праблем. Больш за тое, эксперты мяркуюць, што закрыццё і блакаванне вэб-сайтаў не абароніць беларускае грамадства ад уплыву замежнай дэзінфармацыі.

ДЗЯРЖАЎНЫЯ ОРГАНЫ, АДКАЗНЫЯ ЗА ІНФАРМАЦЫЙНУЮ БЯСПЕКУ

Згодна з апытанымі намі экспертамі, у Беларусі існуе тры галоўныя органы, адказныя за інфармацыйную бяспеку і супрацоўніцтва з мас-медыя: Аперацыйна-аналітычны цэнтр пры прэзідэнце⁷², Адміністрацыя прэзідэнта⁷³ і Міністэрства інфармацыі.⁷⁴

Аператыўна-аналітычны цэнтр (ААЦ) пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь быў створаны Указам Лукашэнкі ў красавіку 2008 г.⁷⁵ на месцы Дзяржаўнага цэнтра бяспекі інфармацыі пры Прэзідэнце, які адказваў за абарону сакрэтнай інфармацыі і рэгістрацыю ў даменавай зоне .by.

72. Оперативно-аналитический центр при президенте Республики Беларусь. (n.d.). Operational Analytical Center. History affiliated with the President). Retrieved from <http://oac.gov.by/>

73. Администрация Президента Республики Беларусь. (n.d.). (President's Administration). Retrieved from http://president.gov.by/ru/administration_ru

74. Министерство информации Республики Беларусь. (n.d.). (Ministry of Information of the Republic of Belarus). Retrieved from <http://www.mininform.gov.by/ru/>

75. Оперативно-аналитический центр при президенте Республики Беларусь. (n.d.). История. (Operational Analytical Center. History.) Доступ: <http://oac.gov.by/info/history.html>

Дзейнасць ААЦ уключае ў сябе выпрацаванне стандартаў у галіне інфармацыйнай бяспекі, манітараванне яе развіцця, а таксама нагляд за найважнейшымі сферамі грамадскага жыцця і рэгулярнае інфармаванне прэзідэнта па пытаннях інфармацыйнай бяспекі. У 2013 г. Лукашэнка прызнаў, што ААЦ курыраваў яго старэйшы сын,⁷⁶ што сведчыць аб важнасці гэтага органа. На практыцы адной з галоўных задач ААЦ з'яўляецца кантроль беларускай частцы інтэрнэту і, у тым ліку, інтэрнэт-медыяў. Разам з Міністэрствам інфармацыі ААЦ рэгулярна выпрацоўвае законы, якія абмяжоўваюць доступ да інтэрнэт-рэсурсаў.⁷⁷

Як адзначае адзін з апытаных намі экспертаў, Адміністрацыя Прэзідэнта адыгрывае надзвычай важную, але нефармальную ролю ў працэсе кіравання беларускімі дзяржаўнымі СМІ. Гэты орган ажыццяўляе тры асноўныя функцыі, якія датычацца дзяржаўных СМІ:

1) адказвае за кадравую палітыку, у тым ліку зацвярджае кандыдатуры на ключавыя пасады ў дзяржаўных СМІ;

2) рэалізуе “ідэалагічную лінію” дзяржавы. Пазіцыя кіраўніцтва краіны даносіцца галоўным рэдактарам вядучых дзяржаўных СМІ падчас што-тыднёвых нарад.

3) найпрост умяшчаецца ў дзейнасць дзяржаўных СМІ, аддаючы загады галоўным рэдактарам у надзвычайных выпадках.

Галоўныя абавязкі трэцяга органа – Міністэрства інфармацыі – уключаюць у сябе найпроставы кантроль над шэрагам дзяржаўных СМІ і нагляд за рэштай беларускіх медыяў. Міністэрства таксама ужывае карныя захады супраць СМІ, якія найбольш крытычна ставяцца да ўладаў. Гэты дзяржаўны інстытут рэдка сам выказвае ініцыятыву. Найчасцей, ён выконвае загады, атрыманыя ад Адміністрацыі прэзідэнта, і выконвае ролю наглядчыка.

16 лістапада 2017 года Аляксандр Лукашэнка падпісаў Указ № 413 “Аб стварэнні міжведамаснай камісіі па бяспецы ў інфармацыйнай сферы” (далей – Камісія).⁷⁸ Афіцыйны каментар да гэтага дэкрэта тлумачыць стварэнне камісіі неабходнасцю павысіць эфектыўнасць дзейнасці суб'ектаў, якія запэўніваюць бяспеку ў інфармацыйнай сферы. На думку ўладаў, гэтая камісія дазволіць беларускай дзяржаве максімальна своєчасова ўдасканалваць заканадаўства ў сферы інфармацыйнай бяспекі.

Старшынём Камісіі быў прызначаны Дзяржаўны сакратар беларускай Рады Бяспекі Станіслаў Зась.⁷⁹ У яе склад ўвайшлі прадстаўнікі органаў дзяржаўнай бяспекі, Адміністрацыі Прэзідэнта, а таксама два прадстаўнікі дзяржаўных СМІ і міністр інфармацыі. У прыватнасці, у камісію ўваходзяць намеснік дзяржсакратара Рады Бяспекі Уладзімір Арчакоў, начальнік інфармацыйна-аналітычнага

76. Лукашэнка: ОАЦ кантрولىруе мой старэйшы сын. И по закону ему подконтрольна верхушка спецслужб (18 чэрвеня 2013). [TUT.by]. Доступ: <https://news.tut.by/politics/353683.html>

77. Агеев, О., Бастунец, А., Быковский, П. и др., Жук, А., Криволап, А., Сехович, О., Янчук, М. (2016), *Op. Cit.*, ст. 57, 72, 74, 81, 101.

78. Положение “О Межведомственной комиссии по безопасности в информационной сфере,” № 413 Указ Президента Республики Беларусь (2017). Доступ: <https://nn.by/?c=ar&i=200736>

79. Комментарий к Указу № 413 от 16 ноября 2017 г. (2017, November 17). [Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь]. Retrieved from: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/kommentarij-k-ukazu-413-ot-16-nojabrja-2017-g-17483/

ўпраўлення Рады Бяспекі Алег Макараў, першы намеснік главы Адміністрацыі Прэзідэнта Аляксандр Ільясевіч, старшыня Дзяржаўнага камітэта бяспекі Валер Вакульчык, міністр абароны Андрэй Раўкоў, міністр унутраных спраў Ігар Шуневіч, намеснік старшыні Следчага камітэта Сяргей Аземша, галоўны рэдактар “Рэдакцыі газеты ‘Советская Белоруссия’” Павел Якубовіч, міністр інфармацыі Аляксандр Карлюкевіч, старшыня праўлення ЗАА “Другі нацыянальны канал” Марат Маркоў і інш.

Стварэнне такой міжведамаснай камісіі па пытаннях інфармацыйнай бяспекі і той факт, што яна складаецца з высокапастаўленых чыноўнікаў даводзіць, што беларускія ўлады сур’ёзна ставяцца да праблемы інфармацыйнай бяспекі. Аднак уключэнне ў Камісію толькі двух прадстаўнікоў СМІ і ніводнага – з незалежных СМІ – паказвае, што беларускія ўлады не гатовыя публічна абмяркоўваць пытанні інфармацыйнай бяспекі са СМІ, а таксама не разумеюць важнасці супрацоўніцтва па гэтым пытанні паміж СМІ і дзяржаўным апаратам.

Такім чынам, інфармацыйная бяспека застаецца вельмі закрытай сферай, зманапалізаванай дзяржавай, куды не дапускаюцца вонкавыя гульцы, такія як незалежныя журналісты альбо няўрадавыя арганізацыі і прафесійныя аб’яднанні. Разам з абмежавальнымі мерамі, акрэсленымі

ў беларускім заканадаўстве, дзяржаўныя органы Беларусі адыгрываюць вялікую ролю ў манітараванні і кантраляванні беларускай медыяпрасторы. Заяўленае супрацоўніцтва з’яўляецца хутчэй уяўным, а дзеянні ўладаў дэманструюць нежаданне развіваць дыялог з незалежнымі СМІ.

ІНІЦЫЯТЫВЫ ПА ВЫКРЫЦЦІ ДЭЗІНФАРМАЦЫІ

Беларускі медыя-эксперт, з якім мы правялі інтэрв’ю, назваў медыя-аналіз цэнтра EAST⁸⁰ і серыю публікацый сайта 1863x.com, якія ўзначальвае Эдуард Пальчыс,⁸¹ у якасці асноўных рэсурсаў па выкрыццю непраўдзівай ці скажонай інфармацыі. Цэнтр EAST таксама супрацоўнічае з праектам EU vs Disinformation (euvsdisinfo.eu) ЕС па стратэгічнай камунікацыі (EU Strategic Communication Task Force), дапамагаючы яму аналізаваць паведамленні, якія датычаць Беларусі.

Можна сцвярджаць, што праверкай фактаў і выкрыццём дэзінфармацыі ў Беларусі ў асноўным займаюцца незалежныя СМІ, такія як газета “Наша Ніва” ці Радыё “Свабода” (RFE / RL). Напрыклад, “Наша Ніва” нядаўна абвергла паведамленне аб дзяўчынцы, нібыта згвалтаванай расійскімі салдатамі ў Гомелі падчас вучэнняў “Захад - 2017”.⁸²

Беларуская рэдакцыя ініцыятывы “InformNapalm” на чале з Дзянісам Івашыным, хутчэй

80. Yeliseyev, A., Laputskaya, V. (2016, December 20). *Anti-Belarus disinformation campaign in Russian media: Trends, features, countermeasures* [EAST Research Center]. Доступ: <http://east-center.org/media-analysis/>

81. 1863x. Доступ: <http://1863x.com/>

82. Міліцыя: *Мы праводзім праверку па факце фэйкавых паведамленняў ад імя Гомельскага УУС*. (2017, September 18). [Наша Ніва]. Доступ: <https://nn.by/?c=ar&i=197600>

83. InformNapalm. Доступ: <https://informnapalm.org/by/>

84. *Фотафакт: „Зялёныя чалавечкі” ў Віцебску.* (2017). [Radyjo Racyja]. Доступ: <https://www.racyja.com/hramadstva/fotafakt-zyalyonyya-chalavechki-u-vitsebs/>

85. Digital Journalism Course for Eastern Europe Journalists. [Press Club Belarus]. Доступ: <https://press-club.by/magchymasci/digital-journalism-course-for-eastern-europe-journalists>

86. Канспекты. Доступ: <https://press-club.by/kanspekty>

87. *Попробуй сябя в ролі журналіста. TUT.BY u “Медиакритика” прадставяюць обучающую онлайн-ігру* (2016, July 26). [TUT.by]. Доступ: <https://news.tut.by/society/505540.html>

88. See Laputka, V. The condition of NGOs and civil society in Belarus. Policy Brief, 07.2017. Bertelsmann Stiftung / Institute of Public Affairs, p. 7, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/ngos-and-civil-society-in-belarus>

займаецца зборам разведвальнай інфармацыі з адкрытых крыніцаў (open-source intelligence), чым выкрыццём прапаганды. “InformNapalm” з’яўляецца часткай “Міжнароднай разведвальнай супольнасці” (International Intelligence Community), дзейнасць якой прысвечаная пераважна ўкраінскай, а не беларускай тэматыцы.⁸³

Якасць праверкі інфармацыі залежыць ад здольнасцяў канкрэтнага журналіста. Нават сярод супрацоўнікаў буйных незалежных СМІ ёсць людзі, якія не маюць дастатковых ведаў у палітычнай галіне і таму давяраюць крамлёўскай прапагандзе. Некаторыя незалежныя мас-медыя могуць свядома распаўсюджваць неправяраную інфармацыю, калі яна адпавядае іх палітычным поглядам, альбо дапамагае павысіць праглядальнасць і рэйтынгі. Такія дзеянні могуць паспрыяць звязаных з Крамлём суб'ектам, якія распаўсюджваюць панічныя паведамленні. Нядаўнім прыкладам такіх паводзін незалежных СМІ з’яўляецца распаўсюджванне імі фэйка аб узброеных расійскіх салдатах без апазнавальных знакаў, якія ехалі ў трамвай ў Віцебску.⁸⁴

ІНІЦЫЯТЫВЫ ПА РАЗВІЦЦІ МЕДЫЯПІСЬМЕННАСЦІ

Нягледзячы на тое, што міжнародныя і замежныя фонды і арганізацыі праводзяць перыядычныя трэнінгі па медыяпісьменнасці для розных груп насельніцтва, толькі некалькі

беларускіх арганізацый ажыццяўляюць рэгулярныя сістэматычныя адукацыйныя праграмы і школы для журналістаў.

Згодна з адным з апытаных экспертаў, у Беларусі існуюць дзве асноўныя арганізацыі, якія выконваюць такую ролю на рэгулярнай аснове. Першая – гэта Беларуская асацыяцыя журналістаў (БАЖ), якая арганізоўвае трэнінгі па працы з першакрыніцамі і праверцы інфармацыі (fact-checking) для журналістаў, а таксама праект па развіцці журналістыкі дадзеных (data journalism), які вучыць спецыялістаў атрымліваць новую інфармацыю з дапамогай апрацоўкі вялікай колькасці дадзеных.

Другая арганізацыя – Прэс-клуб Беларусь, які праводзіць Школу электроннага менеджмента для журналістаў, якія спалучае офлайн і анлайн заняткі.⁸⁵ У дадатак, Прэс-клуб часта арганізоўвае нерэгулярныя сустрэчы на тэму медыя-пісьменнасці і высокакваліфікаваных журналістскіх якасцяў.⁸⁶ Гэтыя два праекты накіраваныя на падвышэнне медыяпісьменнасці толькі сярод незалежных журналістаў, што пакідае не толькі журналістаў дзяржаўных СМІ, але і вялікую большасць беларускага грамадства без магчымасці навучыцца выяўляць непраўдзівую інфармацыю і скажоныя навіны.

Шэраг замежных інстытуцый таксама арганізуе рэгулярныя школы і трэнінгі, якія

88. See Laputska, V. The condition of NGOs and civil society in Belarus. Policy Brief, 07.2017. Bertelsmann Stiftung / Institute of Public Affairs, p. 7, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/ngos-and-civil-society-in-belarus>

89 Матвеев, В. В Беларусі задержали готовивших провокацию с оружием боевиков (2017, March 21). [БелТА]. Доступ: <http://www.belta.by/president/view/v-belarusi-zaderzhali-gotovivshih-provokatsiju-s-oruzhiem-boevikov-238543-2017/>

90. Имя им - легион. (2017, April 12). [СБ-Беларусь Сегодня]. Доступ: <https://www.sb.by/articles/imya-im-legion-11042017.html>

91. Справа «Белага легіёну» спыненая, — Сьледчы камітэт (2017, November 30). [Радыё Свабода.] Доступ: <https://www.svoboda.org/a/28887815.html>

92. Пилецкий, А. Куда девался джип с оружием, который прорывался на белорусской границе (2017, April 14). [Евро-радио]. Доступ: <https://euroradio.fm/ru/kuda-devalsya-dzhip-s-oruzhiem-kotoryy-proryvalsya-na-belorusskoy-granice>

прасоўваюць медыяпісьменнасць і медыяздольнасці сярод беларускіх журналістаў. Адна з іх – Transitions Online, якая базуецца ў Чэхіі і ладзіць школы па медыяпісьменнасці разам з арганізацыяй Linking Media, зарэгістраванай у Польшчы. Яны ладзяць вялікую колькасць праектаў у краінах з пераходнымі рэжымамі, у тым ліку Беларусі, накіраваных на распаўсюджванне ведаў па праверцы інфармацыі і школы інфаграфікі.

Цэнтр медыя-даследаванняў пры Стэкгольмскай эканамічнай школе ў Рызе і Дом правоў чалавека з Вільні таксама ладзяць нерэгулярныя школы для беларускіх журналістаў. Да таго ж, еўрапейскія і амерыканскія фонды разам з міжнароднымі арганізацыямі, што працуюць з Беларуссю, праводзяць час ад часу праекты па падвышэнні медыяпісьменнасці.

У 2016 годзе самы папулярны беларускі навінавы партал TUT.BY разам з супольнасцю для прафесійных журналістаў *mediakritika.by* пераклала ўкраінскую версію дзіцячай гульні “Медиазнайка”.⁸⁷ Гульня першапачаткова была распрацаваная Цэнтрам медыяініцыятыў Арменіі, а потым прынятая ва Украіне. Яна зроблена для моладзі і тлумачыць асноўныя медыяфеномены, такія як навіна, тыпы СМІ, свабода слова і іншыя, у форме гульні. “Медиазнайка” – унікальны праект у Беларусі, паколькі сама беларуская дзяржава не ініцыюе адукацыйныя прагра-

мы ў сферы медыяпісьменнасці для маладога пакалення.

Верагодна, беларускія ўлады не імкнуцца адукаваць насельніцтва ў медыясферы. Паказальна, што сама дзяржава часта распаўсюджвае непраўдзівую інфармацыю, як гэта было ў нядаўнім выпадку з так званай “Справай патрыётаў”.

“Справа патрыётаў” прадстаўляла сабой абвінавачванні каля 35 актывістаў арганізацыі “Белы легіён” (якая праводзіла спартыўныя і парамілітарныя трэніровачныя лагеры ў 1990-х і спыніла сваё існаванне ў 2000-х) і “Малады Фронт”. Некаторыя з іх былі вызваленыя на пачатку мая 2017 года, астатнім былі выстаўленыя абвінавачванні аб нелегальным утрымоўванні зброі. Рэшта падазраваных была вызвалена пад падпіску аб нявыезде 1 ліпеня 2017 года перад агалошваннем прысуду. Справу распачалі падчас вялікай хвалі сацыяльных пратэстаў зімы-вясны 2017 года супраць так званага “падатку на дармаедаў” па ўсёй Беларусі. Адною з мэтаў уладаў распачаць справу было прадставіць грамадству пратэсты як з’яву, зарганізаваную маладымі радыкаламі. З іншага боку, некалькі асоб, якія арганізавалі пратэст недалёка ад месца забудовы каля Курапатаў – месца масавых растрэлаў ахвяр НКУС – былі таксама арыштаваныя. Такім чынам, беларускія ўлады мелі намер нейтралізаваць дзве розныя з’явы сацыяльна-палітычных

пратэстаў у краіне з дапамогай адной крымінальнай справы.⁸⁸

Дзяржаўныя СМІ апублікавалі некалькі артыкулаў, знялі шэраг рэпартажаў і дакументальны фільм дзеля дыскрэдытацыі былых актывістаў арганізацыі “Белы легіён”. У гэтых матэрыялах дэманстравалася зброя, якая была нібыта канфіскаваная ў абвінавачаных, а таксама безапеляцыйна сцвярджалася, што раскрытая справа ўзброенай групоўкі.

Напрыклад, адзін з матэрыялаў БелТА называўся “В Беларусі задержали готовивших провокацию с оружием боевиков”,⁸⁹ а газета “СБ-Беларусь Сегодня” пісала, што *“следства выкрывае факты стварэння глыбока законспіраванай арганізацыі з чоткай іерархіяй, жорсткай дысцыплінай, аб’яднанай ідэалагічнай асновай і ўзбраеннем”*.

⁹⁰ Пазней следства не знайшло пацверджання гэтым абвінавачванням, а крымінальная справа была спыненая 27 лістапада 2017 года.⁹¹ Аднак ніякіх абвержанняў сваіх былых заяваў з боку дзяржаўных СМІ не было зроблена.

Яшчэ адным прыкладам вельмі сумнеўнага паведамлення, якое перадавалася дзяржаўнымі СМІ, стала навіна аб нібыта стрыманай спробе прарыву ўкраіна-беларускай мяжы аўтамабіля са зброяй з затрыманнем двух пасажыраў 20 сакавіка 2017 года. Украінскія памежнікі не пацвердзілі гэтую інфармацыю, а беларускія следчыя органы не прад’явілі

дадатковых доказаў гэтай гісторыі альбо імён затрыманых.⁹²

Такім чынам, беларускія ўлады не выказваюць зацікаўленасці ў прасоўванні медыяпісьменнасці сярод насельніцтва, паколькі ў такім выпадку беларускае грамадства пачне крытычнай успрымаць дэзінфармацыю, якую часам транслююць самі беларускія дзяржаўныя медыі.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Наша даследаванне паказвае, што Беларусь з’яўляецца вельмі ўразлівай да дэзінфармацыі і прапагандысцкіх паведамленняў, якія распаўсюджваюць як традыцыйныя, так і лічбавыя СМІ, падкантрольныя Крамлю. Большасць экспертаў, якіх мы апыталі падчас даследвання, сцвярджаюць, што Беларусь цалкам залежная ад Расіі ў інфармацыйнай сферы.

Для болей за 40% насельніцтва краіны расійскія тэлеканалы ёсць асноўнай крыніцай інфармацыі. Каля дзвюх трэціх агульнага кантэнту, трансляванага на беларускай тэрыторыі радыёстанцыямі і тэлеканаламі (уключаючы забаўляльныя перадачы, навіны і палітычныя шоу) ствараецца ў Расіі. Больш за тое, каля трох чацвёртых беларусаў прынамсі часткова альбо цалкам давяраюць расійскім СМІ.

Беларускія мас-медыі, якія маглі б патэнцыйна супрацьстаяць уплыву расійскай інфармацыі, маюць шматлікія перашкоды. Незалежныя СМІ

Беларускія парталы звычайна асвятляюць выключна ўнутрыбеларускія праблемы, бяручы вялікую частку інфармацыі пра міжнародныя падзеі з расійскіх крыніц

скаваная абмежаваннімі свабоды слова і складанасцямі ў доступе да інфармацыі. Нашыя суразмоўцы звярнулі ўвагу на той факт, што беларускія СМІ маюць востры недахоп экспертаў у цэлым шэрагу галін (гандлі, энэргетычным рынку, вайскавай сферы і інш.). У выніку, беларускія журналісты не ў стане хутка рэагаваць на інфармацыю, якая транслюецца расійскімі СМІ. Эксперты з навуковага асяроддзя, дзяржаўных устаноў і нават прыватных кампаній неахвотна размаўляюць з незалежнымі журналістамі з палітычных меркаванняў. У сваю чаргу, грамадзянская супольнасць не ў стане прадставіць высокакваліфікаваных экспертаў па цэлым спектры пытанняў.

Беларускія СМІ яшчэ далёкая ад таго, каб самастойна фінансаваць сваю дзейнасць. У той час як дзяржаўныя СМІ існуюць дзякуючы бюджэтным датацыям, шмат якія незалежныя СМІ ў вялікай ступені функцыянуюць дзякуючы замежнай грантавай дапамозе заходніх краін і фондаў. Аднак грантавая падтрымка значна зменшылася ў апошнія гады з-за геапалітычных і замежнапалітычных зменаў у Усходняй Еўропе. Прыватны бізнэс, у сваю чаргу, па-ранейшаму не мае жадання інвеставаць у СМІ з-за нізкай прыбытковасці медыябізнэсу і значных палітычных рызыкаў.

Нядаўна беларускія ўлады ўсвядомілі высокі ўзровень небяспекі з боку крамлёўскай прапаганды і пачалі паступова

змяншаць частку адпаведнага кантэнту ў нацыянальнай медыясферы. Тым не менш, доля расійскага медыякантэнту ў беларускай інфармацыйнай прасторы застаецца велізарнай.

У беларускім сегменце інтэрнэта доля расійскага кантэнту значна ніжэйшая, чым у традыцыйных СМІ. Расійскія навінавыя агрэгатары Yandex і Mail.ru граюць значную ролю ў фармаванні навіннай карціны дня для больш чым 30% беларускіх інтэрнэт-карыстальнікаў. Больш за тое, беларускія парталы часта асвятляюць выключна ўнутрыбеларускія праблемы, бяручы вялікую частку інфармацыі пра міжнародныя падзеі з расійскіх крыніц. Сацыяльных сеткі ў значнай ступені таксама з'яўляюцца праваднікамі тэхналогій інфармацыйнай вайны. Аўдыторыя кожнай з расійскіх сацсетак ("ВКонтакте" і "Одноклассники") у Беларусі ўдвая большая, чым аўдыторыя Facebook.

Эканамічная, палітычная і культурная палітыка беларускіх уладаў у апошнія два дзесяцігоддзі зрабіла ўсё беларускае грамадства вельмі уразлівым да паведамленняў, якія распадсюджваюць расійскія СМІ. Аднак асаблівую ўвагу варта звярнуць на тыя групы насельніцтва, якія найбольш актыўна спажываюць расійскія інфармацыйныя прадукты, падатлівыя да пракрамлёўскіх наратываў з-за свайго культурнага багажу, ды чыё эканамічнае становішча пагоршылася

ў апошнія гады. У спісе такіх груп – вайскоўцы, пенсіянеры, актыўна практыкуючыя праваслаўныя вернікі, беспрацоўныя, рабочыя нерэнтабельных дзяржаўных прадпрыемстваў і дробныя прадпрымальнікі, якія змагаюцца з эканамічнымі цяжкасцямі. У дадатак, уплыў Расіі мацнейшы ва ўсходніх рэгіёнах Беларусі.

Тры галоўныя органы ўлады адказваюць за сферы інфармацыйнай бяспекі і зносіны з беларускім СМІ: Аператыўна-аналітычны цэнтр пры прэзідэнце, Адміністрацыя прэзідэнта і Міністэрства інфармацыі Беларусі. Апошняе валодае карнымі паўнамоцтвамі, якія можа выкарыстоўваць супраць СМІ за распаўсюд непраўдзівай альбо неправеранай інфармацыі. Міністэрства інфармацыі, аднак, болей займаецца барацьбой з ідэалагічнымі супернікамі ўнутры краіны (незалежнымі традыцыйнымі і лічбавымі СМІ), а не з замежнай дэзінфармацыяй. Апытаныя намі эксперты маюць сумнеў, што беларускі дзяржаўны апарат здольны хутка рэагаваць на замежныя інфармацыйныя пагрозы. Што цікава, зусім нядаўна, у лістападзе 2017 года была створаная міжведамасная камісія па інфармацыйнай бяспецы. Застаецца пабачыць, наколькі эфектыўнай будзе яе дзейнасць у гэтай галіне.

Механізмы самарэгуляцыі беларускіх СМІ не з'яўляюцца эфектыўнымі ў барацьбе з замежнымі інфармацыйнымі пагрозамі. У абодвух аб'яднан-

няў журналістаў, якія функцыянуюць у краіне, Камісіі па этыцы ня маюць значнай рэгуляцыйнай ролі. Праграмы і праекты па развіцці медыяпісьменнасці ў Беларусі ладзяцца даволі эпізодычна, а ініцыятывы па раскрыццю маніпуляцый і фальсіфікацый у СМІ пакуль знаходзяцца на пачатковай стадыі развіцця.

РЭКАМЕНДАЦЫІ

Сфармуляваць рэкамендацыі для краіны, якая знаходзіцца ва ўмовах абмежавання свабоды слова і прэсы і надзвычай вялікага ўплыву расійскіх СМІ з'яўляецца нялёгкай задачай. Нягледзячы на гэта, у выніку даследавання мы выпрацавалі наступныя рэкамендацыі.

Да беларускіх уладаў:

1. Спрыяць павялічэнню разнастайнасці і пашырэнню даступных для насельніцтва краіны крыніцаў медыякантэнта. Дасягнуць гэтага можна дзякуючы наступным захадам:

- Унесці папраўкі ў пастанову Савета Міністраў аб спісе абавязковых даступных тэлеканалаў. Зараз мае месца надзвычайны ўхіл у бок адной замежнай краіны (Расіі). Тры з дзевяці агульнадаступных тэлеканалаў належаць да так званых “гібрыдных” (АНТ, “РТР-Беларусь” і “НТВ-Беларусь”) з пераважна расійскім кантэнтам – як забаўляльным, так і навінавым. Разам з тым, яшчэ адзін канал у агульнадаступным пакеце, які лічыцца нацыянальным, таксама можа

быць аднесены да “гібрыднага”. Гэта СТВ, які рэтранслюе вельмі значную частку кантэнту з расійскага REN-TV. Акрамя таго, ў гэтым пакеце знаходзіцца тэлеканал “Мир”, які быў заснаваны ў 1992 г. краінамі СНД, каб асвятляць палітычныя, эканамічныя і сацыяльныя падзеі. Дадаваць у спіс агульнадаступных тэлеканалы іншых краінаў (не Расіі) можна суцэльна альбо згодна з прынцыпам гібрыдызацыі, то бок з дамешкам мясцовага медыякантэнта.

- Заканадаўча абавязаць усіх кабельных правайдэраў уключыць у свае пакеты мінімальную долю тэлеканалаў, краінай вытворчасці якіх не з’яўляецца Расія. Прычым такія каналы не павінны паказваць выключна забяспечаны кантэнт. У цяперашні момант нярэдка каля 90% тэлеканалаў, якія прапаноўваюцца беларускімі кабельнымі сеткамі, маюць расійскае паходжанне. У дадатак, шэраг каналаў варта трансляваць на арыгінальных мовах. Гэта паспрыяла б павышэнню ўзроўня ведаў замежных моў сярод беларусаў;

- Сістэматычна пераглядаць рэестр замежных каналаў Міністэрства інфармацыі, дазволена да траснсляцыі ў Беларусі. Перагляд зробіў бы магчымым выдаленне каналаў, якія транслююць маніпулятыўную і сфабрыкаваную інфармацыю і дапамог бы дадаць у спіс каналы, створаныя па-за Расіяй, перш за ўсё ў суседніх краінах (Украіна, Польшча, Літва, Латвія). Дзеля гэтага

дзяржаўнымі ўладамі разам з журналісцкай супольнасцю павінна быць створаная праймая шкала ацэнкі тэлеканалаў, якія перадаюць неправераную інфармацыю (гл. пункт 5 ніжэй);

- Стварыць лепшыя ўмовы для вытворчасці і трансляцыі мясцовага медыяпрадукта, замяшчаючы ім створаны ў Расіі медыякантэнт. Дзеля таго, каб зрабіць беларускае тэлебачанне больш прывабным для айчыннай аўдыторыі і больш канкурэнтаздольным, патрэбныя інвестыцыі. Сродкі неабходна скіраваць як на стварэнне высокакаснага беларускага інфармацыйнага прадукту, так і на закупку і дубляж заходніх серыялаў, а таксама набыццё франшызы для паказу папулярных замежных забяспечаных праграм. Такія сродкі можна забяспечыць праз павелічэнне дзяржаўнага фінансавання і за кошт прыватнага бізнэсу (гл. пункт 6 ніжэй).

2. Разгледзець магчымасць абмежавання трансляцыі замежных навінавых праграм на так званых “гібрыдных” каналах. Цяпер на “гібрыдных” каналах (АНТ, “РТР-Беларусь” і “НТВ-Беларусь”) беларускія навіны паказваюцца пасля расійскіх. Такая практыка ставіць навіны з Беларусі ў адзін шэраг з расійскімі рэгіянальнымі, якія транслююцца пасля агульнанацыянальнага расійскага інфармацыйнага выпуску. Такая практыка вяртання дасылае шкодны палітычны сігнал беларускай аўдыторыі,

нават не кажучы аб праблеме распаўсюду крамлёўскай прапаганды і дэзінфармацыі. Беларускія дзяржаўныя каналы ўжо зрабілі пэўныя захады, каб абмежаваць расійскі палітызаваны кантэнт (напрыклад, перадача расійскага журналіста Уладзіміра Салаўёва на “РТР-Беларусь” і палітычнае ток-шоў на АНТ былі перастаўленыя на познія гадзіны), але патрэбныя далейшыя крокі.

3. Правяраць кантэнт нацыянальных тэлеканалаў, каб перадухіліць рэтрансляцыю сумнеўнага кантэнту замежных СМІ, не ўключаных ў спіс тэлеканалаў, дазволена да трансляцыі ў Беларусі. У адваротным выпадку, існаванне такога спісу губляе сэнс. На сённяшні дзень у спісе каналаў, дазволена да трансляцыі ў Беларусі, няма расійскага каналу REN-TV. Разам з тым, вялікую частку эфірнага часу беларускага дзяржаўнага канала СТБ займае кантэнт з REN-TV, уключна з тэлепраграмамі «*Военная тайна' с Игорем Прокопенко*», «*Тайны Чапман*», «*Русские не сдаются! Оружие специального назначения*», «*Водить по-русски*» і інш. Гэтыя прабелы ў заканадаўчай практыцы павінен быць неадкладна выпраўлены.

4. Прыкласці далейшыя намаганні па папулярызацыі беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці і культуры, якія служаць надзейнай абаронай ад сумнеўных замежных наратываў у беларускіх СМІ. Нягледзячы на тое, што амаль 60% беларуска-

га насельніцтва маюць абыякавае стаўленне да беларускай мовы, астатняя частка грамадзян выказвае зацікаўленасць у інфармацыйных прадуктах на беларускай мове. У цяперашні момант тэлеканал “Беларусь-3” вышчае пераважна па-беларуску, аднак яго перадачы звычайна прысвечаныя культуры. Шэраг перадач на беларускай мове павінен быць больш разнастайным. У яго павінны ўваходзіць як навіны, спартыўныя праграмы, праграмы аб модзе, здароўі і г.д. Таксама на беларускую мову неабходна дубляваць папулярныя замежныя фільмы.

Большая колькасць цікавых забаўляльных перадач па-беларуску павысіла б статус беларускай мовы. Некаторыя апытаныя ў рамках даследавання эксперты выказаліся за стварэнне тэлеканала на беларускай мове для дзяцей. На беларускай мове павінны таксама з’явіцца франшызы сусветна вядомых друкаваных і лічбавых СМІ (National Geographic, Discovery Channel, Eurosport etc.).

5. Весці пастаянны дыялог з журналісцкай супольнасцю на тэму інфармацыйнай палітыкі і заканадаўства ў гэтай сферы. Гэта павысіла б устойлівасць беларускага грамадства да патэнцыйных замежных інфармацыйных атак. Шэраг экспертаў, з якімі мы размаўлялі, паралі аднавіць дзейнасць Грамадскага каардынацыйнага савета ў сферы СМІ. Хаця паста нова Савета Міністраў 2008 г.

агалошвае, што Савет павінен збірацца па меншай меры раз на квартал, у рэчаіснасці ён сабраўся толькі некалькі разоў. Савет павінен уключыць больш незалежных экспертаў і прадстаўнікоў незалежных СМІ, праводзіць рэгулярныя паседжанні згодна з законам, а дзейнасць Савета павінна рэгулярна асвятляцца Міністэрствам інфармацыі.

6. Лібералізаваць медыярынак, каб зрабіць яго больш прывабным для прыватных інвестараў. Развіццё рынку рэкламы і самога медыярынку павялічыць ўстойлівасць беларускіх СМІ. Калі беларускія ўлады па палітычных прычынах неахвотна ставяцца да (хаця б частковай) лібералізацыі ці прыватызацыі медыярынку, можна запрапанаваць павялічыць канкурэнцыю паміж дзяржаўнымі каналамі. Гэта зрабіла б беларускіх журналістаў больш дынамічнымі, прафесійнымі, прымусіла іх адпавядаць патрабаванням аўдыторыі і хутка рэагаваць на інфармацыйныя пагрозы, якія сыходзяць з замежжа.

7. Павялічыць грамадскую свядомасць аб феномене дэзінфармацыі і павысіць медыяпісьменнасць беларускага насельніцтва. У сферы барацьбы з непраўдзівымі навінамі і дэзінфармацыяй (fake news and disinformation), якія зрабіліся сур'ёзнай грамадска-палітычнай праблемай, павінны быць прынятыя наступны комплекс мераў:

- стварыць абавязковы навучальны курс у школах і дадаць яго да школьнай праграмы;
- падтрымліваць дыскусіі і трэнінгі на тэму медыяпісьменнасці, якія б праводзіліся спецыялізаванымі НДА;
- арганізоўваць медыяшколы для чыноўнікаў, запрашаць на іх чыноўнікаў мясцовага ўзроўню.

Да беларускай журналісцкай супольнасці:

1. Развіваць ініцыятывы па праверцы інфармацыі. Грамадзянскія актывісты разам з прафесійнымі журналістамі павінны праводзіць пастаяннае манітараванне сацыяльных сетак і суполак у сацсетках, а таксама форуму інтэрнэт-парталаў, кшталту найбуйнейшага беларускага партала *tut.by*. З дапамогай спецыяльнага інструментарыя, каманды спецыялістаў маглі б ідэнтыфікаваць тролляў і хвалі ненадзейных і правакатыўных матэрыялаў у сеціве. Павінна быць створаная база фэйкаў, а найбольш важныя з іх трэба асвятляць у саміх СМІ альбо на ўласных каналах камунікацыі ў сацыяльных сетках ці YouTube.

2. Раскрываць публіцы механізмы маніпуляцый у СМІ. Вельмі важна, каб СМІ пісалі аб найбольш яскравых выпадках дэзінфармацыі, выяўленых імі самімі альбо прадстаўленымі ініцыятывамі па раскрыццю маніпуляцый у мас-медыя. Гэта дапаможа грамадству ўсведаміць вастрыню праблемы.

3. Арганізаваць прафесійныя трэнінгі для асобаў, звязаных са СМІ, павялічыць веды аб пагрозам з боку фальшывых навінаў, троляў, ботаў і прапаганды (fake news, trolls, bots and propaganda) сярод беларусаў, якія фармуюць грамадскую думку. Спецыялізаваныя НДА павінны ладзіць школы па медыяпісьменнасці для журналістаў. Навучэнцам гэтых школ павінны паказваць эфектыўныя сродкі ідэнтыфікацыі і выкрыцця непраўдзівай інфармацыі, а таксама павышаць іх прафесійныя навыкі. Важна, каб такія трэнінгі праводзіліся не толькі ў Мінску, але і ў рэгіёнах па ўсёй краіне. Курсы па медыяпісьменнасці, сярод іншага, неабходна арганізаваць для актывістаў НДА, асабліва тых, хто актыўна выкарыстоўвае сацсеткі для працы.

4. Распрацаваць эфектыўны механізм самарэгуляцыі і папулярываваць ініцыятывы, накіраваныя на павышэнне прафесійных стандартаў сярод журналістаў. Некалькі апытаных экспертаў запрапанавалі запрасіць беларускіх журналістаў ацэньваць працу калег па цэху і штомесяц публікаваць рэйтынгі якасці СМІ, выкарыстоўваючы спецыяльную метадалогію ацэнкі. Такія рэйтынгі дапамогуць чытачам і журналістам адрозніваць вартыя даверу СМІ ад ненадзейных. Рэйтынг мог бы быць створаны ў супрацы з існуючымі прафесійнымі журналісцкімі пляцоўкамі, такімі як *mediakritika.by*.

Да міжнародных арганізацый:

1. Падтрымаць беларускія ініцыятывы, скіраваныя на праверку інфармацыі і паспрацоўку праграм па медыяпісьменнасці. Такія арганізацыі, як ЕС ці ПРААН маглі б таксама матываваць беларускія дзяржаўныя ўстановы прыняць удзел у святкаванні Дня беспячнага інтэрнэту (Safer Internet Day). Гэтая міжнародная акцыя праводзіцца з мэтай паінфармаваць грамадзян пра небяспеку, якую могуць прадстаўляць сацыяльныя сеткі.

2. Працягнуць падтрымку незалежных СМІ ў Беларусі. У адваротным выпадку, Беларусь стане яшчэ больш уразлівай да інфармацыйных пагроз замежнага паходжання. Больш сродкаў павінна быць накіравана на журналісцкія расследаванні, а таксама на праекты, накіраваныя на папулярывацыю беларускай нацыянальнай культуры і ідэнтычнасці.